

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ МЕДИЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ДУ «ІНСТИТУТ ФАРМАКОЛОГІЇ ТА ТОКСИКОЛОГІЇ
НАМН УКРАЇНИ»**

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Гарант ОНП
доктор біологічних наук
Бондаренко Л.Б.


«12» 12 2023 року

СИЛАБУС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

«ПЕДАГОГІЧНА ПРАКТИКА»

Освітньо-наукова програма вищої освіти підготовки фахівців
«Фармакологія»

Третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти

Доктор філософії

091 «Біологія»

Київ – 2023

ВИКЛАДАЧІ:

ГОРОШКОВА Лідія Анатоліївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри

Тел.: 067-458-10-67; 066-212-39-19

E-mail: l.horoshkova@ukma.edu.ua; goroshkova69@gmail.com

ШАЯХМЕТОВА Ганна Михайлівна, доктор біологічних наук

Тел. (044)-456-78-65

e-mail: anna_shayakhmetova@yahoo.com

ЗАГАЛЬНЕ НАВАНТАЖЕННЯ: 3 кредити ЕКТС (90 годин)

Заняття в аудиторії: 28 год. (28 практичних занять по 2 академічні години).

Самостійна робота слухачів курсу: 62 год.

Форма підсумкового оцінювання: залік

ЗМІСТ

Анотація.....	4
Мета і завдання педагогічної практики.....	4
Результативавчання, методи викладання і форми оцінювання.....	5
Зміст педагогічної практики.....	5
Умови визначення навчального рейтингу.....	7
Вимоги і критерії оцінювання.....	9
Методичні рекомендації до проведення занять та їх оцінювання.....	10
Політика доброчесності.....	28
Рекомендовані джерела.....	28
Рекомендовані електронні ресурси.....	29
Додатки.....	30

ПЕРЕДМОВА

Освітньо-наукова програма розроблена на підставі Закону України «Про вищу освіту», Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого Постановою Кабінетів міністрів України від 23.03.2016 р. № 261 (зі змінами). Стандарт вищої освіти України відсутній.

АНОТАЦІЯ

Предметом науково-педагогічної практики є доцільна й цілеспрямована діяльність щодо застосування методологічних основ науково-педагогічних досліджень, організації науково-дослідного процесу здобувачами ступеня «доктор філософії» та практичного формування системи компетентностей задля майбутньої професійної діяльності випускників у наукових установах, закладах освіти; вид практичної діяльності аспірантів щодо здійснення освітнього процесу у вищій школі; неперервне, систематичне й послідовне здійснення наукових досліджень.

Залучення здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії до викладацької діяльності забезпечує високу якість засвоєння теоретичних знань, формування практичних умінь і навичок, розвиток творчих здібностей та професійного інтересу. Під час проходження педагогічної практики відбувається процес самовдосконалення особистості майбутнього науковця-дослідника.

Педагогічна практика є складовою частиною навчально-виховного процесу підготовки аспірантів. Вона забезпечує поєднання теоретичної підготовки майбутніх науковців з їх викладацькою діяльністю, уміння поєднувати їх практичну діяльність з педагогічною, сприяє формуванню творчого ставлення до викладацької праці, визначає ступінь професійної здатності, озброює аспірантів досвідом майбутньої професійної діяльності. Вона сприяє формуванню творчого ставлення майбутнього спеціаліста-науковця до педагогічної діяльності, визначає ступінь його професійної здатності і рівень педагогічної спрямованості.

Основними умовами ефективності педагогічної практики є її теоретична обґрунтованість, освітній і виховний характер, комплексний підхід до змісту та організації практики, систематичність та послідовність у проведенні.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ

Метою педагогічної практики майбутніх докторів філософії є здобуття нових професійних компетентностей в психолого-педагогічній, організаційно-управлінській, науково-дослідній діяльності шляхом набуття, розширення знань, опанування нових вмінь і навичок у навчально-методичній роботі, опрацювання наукових та інформаційних джерел при підготовці занять, застосування сучасних методик викладання професійно-орієнтованих дисциплін відповідного фахового напрямку, набуття аспірантом досвіду виконання додаткових завдань та обов'язків у межах спеціальності; створення відповідного індивідуального, вербального, кінетичного іміджу.

Завдання практики:

- набуття досвіду формування змісту навчання з урахуванням його цільового спрямування, задоволення потреб в інноваціях, формування, закріплення лідерських якостей аспіранта у командній роботі;
- вивчення педагогічного досвіду аспірантом, ознайомлення з сучасними досягненнями, тенденціями розвитку біологічної та медичної науки та практики, педагогіки здобувачів з метою зміни структури заняття; знання теорії для активації навчально-дослідницької діяльності аспірантів, здобувачів та утримання викладачем інтересу до своєї дисципліни;

– здатність генерувати наукові ідеї з метою реалізації міркувань та гіпотез при розробці нових методів дослідження з урахуванням принципів академічної добропорядності і доброчесності;

– готовність використовувати сучасні математичні моделі та статистичні методи, інформаційні технології системи для аналізу існуючих тенденцій та прогнозування розвитку педагогічної науки; здатність планувати, здійснювати та оцінювати навчальний процес з урахуванням специфіки освітнього середовища; спроможністю проектувати та здійснювати комплексні наукові педагогічні дослідження на основі цілісного системного наукового світогляду;

– фахові компетентності: здатність педагогічно мислити, використовуючи в практичній площині аналітичні, прогностичні, проєктивні, рефлексивні, мобілізаційні, інформаційні, орієнтаційні, комунікативні та розвивальні уміння; володіти сукупністю вмінь і навичок педагогічної техніки та майстерності; здатність до моделювання інноваційного освітнього середовища та конструювання змісту, форм, методів та засобів навчання у закладах вищої освіти; спроможність організовувати діалогічне спілкування в освітньому процесі закладів вищої освіти задля реалізації аспірантоцентрованого підходу в навчанні; вміння орієнтуватися в теоретико-методологічних основах вищої освіти; спроможність самостійно проектувати, реалізовувати, оцінювати та коригувати освітній процес у закладах вищої освіти; вміння представляти науковій спільноті експериментальні досягнення у вигляді наукових статей, доповідей, мультимедійних презентацій відповідно до прийнятих стандартів і форматів професійної спільноти; здатність виокремлювати актуальні проблеми розвитку сучасної системи освіти, навчання і розвитку аспірантів; володіння педагогічною майстерністю, педагогічною технікою, професійними вміннями, засобами особистого, професійного самовираження, протистояння професійним деформаціям особистості;

– науково-педагогічні компетентності: уміння здійснювати викладацьку, навчальну, науково-дослідну (володіння методологією теоретичних та експериментальних досліджень в галузі педагогіки, культурою наукового дослідження з використанням інформаційно-комунікаційних технологій; здатність адаптувати та узагальнювати результати наукових досліджень; вміння використовувати результати досліджень; володіти знанням закономірностей і тенденцій розвитку для удосконалення педагогічних систем), методичну, організаційну діяльність, виробляючи свій власний підхід до організації навчального процесу (лекції, семінарські, лабораторні, практичні заняття); здатність активізації прийомів навчально-пізнавальної діяльності аспірантів та виховної роботи з ними. Вміння розширювати складові професійного саморозвитку, оперуючи своїми природними якостями: комунікабельністю, емпатією, рефлексією, креативністю, організаційними здібностями; освітньо набутими якостями: ерудованістю, толерантністю, активною позицією, цілеспрямованістю, оптимізмом; якостями професійної діяльності та життєвого досвіду: вимогливістю, справедливістю, професійною спрямованістю, педагогічною готовністю до саморозвитку.

КОМПЕТЕНТНОСТІ, РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ, МЕТОДИ ВИКЛАДАННЯ І ФОРМИ ОЦІНЮВАННЯ

Загальні компетентності:

ЗК2. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел, до

підвищення професійної кваліфікації.

ЗК3. Здатність виявляти, ставити та вирішувати проблеми, генерувати ідеї.

ЗК4. Здатність розробляти та управляти проектами, планувати та управляти часом.

ЗК5. Здатність до спілкування у професійному середовищі та з представниками інших професій у національному та міжнародному контексті.

ЗК6. Здатність оцінювати та забезпечувати якість виконаних робіт.

Спеціальні (фахові) компетентності:

СК2. Здатність виявляти погребу в додаткових знаннях у сфері біології та за напрямком наукових досліджень, генерувати наукові гіпотези.

СК3. Здатність обирати методи та кінцеві точки дослідження для ефективного вирішення конкретних науково-практичних задач у галузі біології.

СК8. Здатність представлення результатів наукових досліджень в усній і письмовій мові відповідно до національних та міжнародних стандартів.

СК9. Здатність до організації та реалізації педагогічної діяльності.

Програмні результати навчання:

РН1. Володіти концептуальними та методологічними знаннями в галузі біологічних наук та бути здатним застосовувати їх у професійній діяльності.

РН3. Демонструвати безперервний розвиток власного інтелектуального, загальнокультурного, професійного рівня. Дотримуватися академічної доброчесності, нести відповідальність та достовірність отриманих наукових результатів.

РН4. Інтерпретувати та аналізувати інформацію з використанням новітніх інформаційних технологій.

РН5. Виявляти невирішені проблеми у предметній області, формулювати питання та визначати шляхи їх рішення.

РН15. Організовувати та оцінювати ефективність освітнього процесу.

РН16. Координувати роботу колективу (здобувачів вищої освіти, колег, міждисциплінарної команди).

РН17. Дотримуватися етичних принципів при роботі з лабораторними тваринами, культурами клітин та тканин.

Методи викладання і навчання

Міждисциплінарне практично-орієнтоване навчання

Форми оцінювання

Захист звіту про проходження практики

ЗМІСТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ

Порядок проведення педагогічної практики за умови офф-лайн навчання.

Педагогічна (асистентська) практика аспірантів проходить у три етапи.

На першому етапі аспіранти знайомляться з системою навчально-виховної роботи відповідної установи, особливостями методичної, наукової та організаційної роботи викладачів даної установи, із аспірантською аудиторією, з якою вони будуть проводити навчальні заняття, відвідують заняття викладачів, та інформують керівника практики. На настановній конференції у перший день практики визначаються за вільним вибором з дисципліною професійного спрямування з переліку підготовки фахівців освітнього рівня, за якою самостійно буде здійснювати підготовку та проведення занять. Про свій вибір аспіранти повідомляють наукового керівника (керівника практики).

Другий етап практики передбачає підготовку планів-конспектів навчальних занять, їх методичне забезпечення та проведення занять. Практикант обов'язково відвідує всі заняття викладача з обраної дисципліни та проводить заняття згідно встановленого керівником графіка. Назаняттях аспірантів-практикантів повинні бути присутні викладачі. Після

кожного проведеного практикантом заняття має проводитись детальне обговорення, яке повинно виявити переваги й недоліки проведеного заняття.

На третьому, заключному етапі практики аспірант готують звіт про практику і беруть участь у підсумковій конференції.

Під час педагогічної практики аспіранти повинні:

ознайомитись:

з навчально-методичною та науковою роботою відповідної установи, на якій проводиться практика;

з програмно-методичним забезпеченням навчальної дисципліни, з якої будуть проводитися заняття практикантом;

із специфікою методики роботи викладачів;

вивчити:

навчальні програми дисципліни, з якої будуть проводитися практичні, семінарські, лабораторні заняття чи лекції;

психологічні, вікові та індивідуальні особливості аспірантів групи, де будуть проводитися навчальні заняття, стан їх успішності;

особливості організації та проведення науково-дослідної роботи аспірантів, інтереси й уподобання їх щодо виховної і позааудиторної роботи;

сформувати навички й уміння педагогічної діяльності:

1) скласти індивідуальний план проходження практики, який в установленому порядку перевіряється та затверджується керівником практики;

2) відвідати не менше 6 практичних, семінарських чи лабораторних занять різних видів з біологічних дисциплін з метою ознайомлення на практиці зі структурою та методикою їх проведення у ЗВО, бере участь в їх обговоренні;

3) вивчити організацію самостійної роботи аспірантів з конкретних дисциплін, внести (за можливості) пропозиції щодо її удосконалення;

4) розробити плани-конспекти практичних чи семінарських занять, за якими (після перевірки викладачем та погодження з керівником практики) проводить заняття;

5) здійснити самоаналіз та аналіз проведених занять;

6) відвідати консультації наукового керівника (керівника практики);

7) займатись самоосвітою.

Функції керівника педагогічної практики

1. Організовує і проводить настановну конференцію по педагогічній практиці, на якій перед практикантами ставляться конкретні навчально-педагогічні і виховні завдання.

2. Організовує і проводить підсумкову конференцію при завершенні практики.

3. Надає методичну допомогу аспірантам щодо складання індивідуальних планів та оформлення документів, виборі методів навчання, аналізі і шляхах подолання труднощів при підготовці занять, помилок і невдач при їх проведенні, організації роботи зі аспірантським колективом тощо.

4. Здійснює поточний і підсумковий контроль проходження педагогічної практики.

5. Керівник перевіряє конспекти занять. Спільно з іншими викладачами узгоджує оцінку за проведене заняття, підготовку планів-конспектів лекції та практичного/семінарського заняття.

6. Відвідує заняття аспірантів-практикантів (практичні, семінарські, лекції та ін.), бере участь у їх обговоренні, оцінює і відповідний бал виставляє у заліковий лист проходження практики.

Обов'язки аспіранта-практиканта

1. Аспірант-практикант зобов'язаний розпочати і завершити практику у визначений термін. Під час практики аспірант зобов'язаний дотримуватись правил внутрішнього

розпорядку.

2. Аспірант повинен якісно виконувати роботу, передбачену програмою педагогічної практики.

3. Аспірант повинен підготувати всі необхідні звітні документи згідно вимог і відзвітуватися за виконану роботу.

Порядок проведення педагогічної практики за умови он-лайн навчання (зміни і доповнення).

Загальний порядок проведення педагогічної практики у три етапи в умовах дистанційного навчання може бути змінений наступним чином.

На першому етапі науковий керівник (керівник практики) ознайомлює аспірантів з системою навчально-виховної роботи відповідної установи, особливостями методичної, наукової та організаційної роботи викладачів цієї установи. Відвідування занять інших викладачів за умови он-лайн навчання – не передбачено. На настановній конференції у перший день практики аспіранти-практиканти визначаються за вільним вибором з тематикою та формою заняття (лекція, семінар), яке відповідає одній з дисциплін професійного спрямування з переліку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії. Про вибір теми та форми проведення заняття аспіранти повідомляють наукового керівника (керівника практики). Науковий керівник (керівник практики) складає графік проведення занять аспірантами групи.

Другий етап практики передбачає підготовку планів-конспектів навчальних занять, їх методичне забезпечення та проведення занять. Практикант проводить заняття у групі, якій він безпосередньо навчається в режимі он-лайн. Внаслідок неможливості проведення он-лайн практичних занять та лабораторних робіт в аудиторіях та лабораторіях, обираються для проведення саме лекційні та семінарські заняття. На заняттях аспірантів-практикантів присутній науковий керівник (керівник практики) та інші аспіранти академічної групи, в якій він навчається. Після кожного проведеного практикантом заняття проводиться обговорення, метою якого є виявлення переваг й недоліків проведеного заняття.

На третьому, заключному етапі практики, аспіранти готують звіт про практику і беруть участь у підсумковій конференції, яка також проводиться в режимі он-лайн. Звітна документація щодо практики до початку підсумкової конференції подається у електронному вигляді (без підписів) разом з презентацією заняття.

УМОВИ ВИЗНАЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОГО РЕЙТИНГУ

Оцінювання та підсумки педагогічної практики

Основними критеріями оцінювання результатів педагогічної практики є:

- ступінь сформованості професійно-педагогічних умінь;
- рівень теоретичного осмислення аспірантами своєї практичної діяльності (її задач, змісту, методів, результатів, труднощів);
- рівень професійної та суспільної спрямованості майбутніх викладачів: інтерес до педагогічної професії, активність, відповідальне і творче відношення до роботи тощо.

Оцінка за проведення занять виставляється з урахуванням таких показників:

- орієнтація аспіранта в змісті та структурі навчального матеріалу;
- комплексне використання методів і засобів навчання;
- рівень науковості занять, розроблених і проведених аспірантом;
- доступність та емоційність викладу навчального матеріалу;
- характер спілкування практиканта зі аспірантською аудиторією.
- уміння створювати і підтримувати емоційний комфорт на занятті;
- здатність приймати адекватні педагогічній ситуації рішення;
- раціональність організації пізнавальної діяльності аспірантів;
- застосування доцільних способів активізації пізнавальної діяльності

аспірантів;

- критичність і повнота аналізу занять, проведених особисто та іншими аспірантами.

Для оцінки педагогічної практики керівником практики аналізується звітна документація.

Підсумкова оцінка за педагогічну практику формується на підставі оцінок за проведення та відвідування занять, протоколи обговорення та самоаналіз занять, вчасне оформлення документації, трудову дисципліну, за наочність та використання комп'ютерних технологій.

Оцінка за педагогічну практику виставляється в залікову відомість і залікову книжку аспіранта-аспіранта.

Звітна документація аспіранта-практиканта

1. Індивідуальний план педагогічної практики, підписаний аспірантом і керівником практики (Додаток 1).

2. Конспект проведеного практичного чи семінарського заняття, затверджений науковим керівником або керівником практики. В разі он-лайн практики – аспірант подає презентацію проведеного заняття.

3. Протокол обговорення навчального заняття, проведеного практикантом (Додаток 2).

4. Самоаналіз проведеного заняття (Додаток 3)

5. Аналіз відвіданих занять (Додаток 4).

6. Звіт про виконання індивідуального плану практики, підписаний аспірантом, керівником практики та науковим керівником вищого навчального закладу, у якого аспірант проходив практику. В кінці звіту аспірант наголошує на позитивних сторонах педагогічної практики, недоліках, що мали місце в організації практики, висловлює пропозиції та побажання щодо поліпшення практики (Додаток 5).

7. Відомість рейтингового оцінювання аспірантської практики (Додаток 6).

Шкала оцінювання педагогічної практики аспірантів

Вид роботи	Кількість	Максимум балів за 1	Разом
Вчасне складання індивідуального плану	1	6	6
Протоколи аналізів відвіданих занять	8	8	64
Протокол обговорення проведеного заняття	1	20	20
Проведення семінарського (практичного) заняття	1	50	50
Самоаналіз проведеного заняття	1	10	10
План-конспект проведеного заняття	1	20	20
Трудова дисципліна		20	20
Оформлення документації та її вчасна здача		10	10
Всього			200

В сумі максимальна кількість балів складає **200**. Відповідно оцінка матиме значення:

Шкала	Ймовірність отримання оцінок, %	Оцінка за національною шкалою	Визначення
A182-200	10	відмінно	Відмінно: видатні знання з незначними помилками
B182-180	25	добре	Дуже добре: належні знання і робота; більше, ніж середнє, але з деякими помилками
C142-160	30	добре	Добре: загалом гарні знання і робота, але є недостатня кількість помітних помилок
D132-140	25	задовільно	Задовільно: із значними недоліками
E120-130	10	задовільно	Задовільно: досягнуті мінімальні критерії
FX60 -118	Fail	незадовільно	Незадовільно: потрібна додаткова робота
F 0-58	Fail	незадовільно	Неприйнятно: потрібна значна додаткова робота

Загальний контроль за проходженням практики здійснює керівник практики. Аспіранти, робота яких під час педагогічної практики визнана незадовільною, повинні пройти її повторно.

ВИМОГИ І КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

Оцінювання успішності аспіранта здійснюється у відповідності до таких критеріїв:

Критерії оцінювання заняття аспіранта

Оцінка	Критерії оцінювання діяльності аспіранта
Відмінно	досконало володіє навчальним матеріалом; точно, чітко і правильно визначає цілі та завдання заняття (лекції); вибирає ефективні методи, прийоми і засоби їх реалізації; використовує додаткову наукову інформацію; застосовує творчий методичний підхід, класичні та сучасні прийоми, наочність; емоційно викладає матеріал, дотримуючись культури спілкування; вміло організовує кожен етап заняття (лекції) та правильно розподіляє час; активізує та утримує увагу аспірантів; проводить заняття (лекції) відповідно до запланованих цілей; комплексно вирішує задачі навчання, розвитку та виховання; вибирає оптимальний варіант роботи; не припускається помилок, помічає та виправляє помилки аспірантів; контролює самостійну роботу аспірантів; правильно оцінює знання аспірантів; уміє аналізувати свої заняття (лекції), бачить їх переваги та недоліки; проявляє етичні норми.
Добре	допускає деякі недоліки: недосконало володіє навчальним матеріалом; допускає методичні помилки; правильно визначає цілі та задачі заняття (лекції), але формулює їх нечітко; при правильній методичній побудові заняття (лекції) окремі прийоми та види роботи вибирає невдало;

	<p>проводить заняття згідно плану, проте оптимізацію процесу навчання здійснює частково: бачить недоцільність деяких незапланованих видів роботи, але не може перебудуватися; в основному досягає мети заняття (лекції);</p> <p>створює на занятті (лекції) робочу атмосферу, забезпечує дисципліну; не припускається помилок, але не завжди помічає помилки аспірантів; має незначний прояв творчості; недостатньо підтримує увагу аспірантів; бачить сильні та слабкі сторони свого заняття (лекції) та знає причини невдачі і шляхи їх усунення.</p>
Задовільно	<p>погано знає навчальний матеріал;</p> <p>припускається мовних або фактичних помилок; не помічає помилок аспірантів;</p> <p>в недостатній мірі вивчає науково-методичну літературу або не знайомиться з нею;</p> <p>цілі і задачі заняття (лекції) визначає, але безсистемно, неточно та неконкретно;</p> <p>при загальній правильній побудові заняття (лекції) деякі методи, прийоми та види робіт не відповідають його цілям; вибір методів і прийомів обмежений, шаблонний; конспект заняття неповний;</p> <p>заняття (лекція) структуроване частково;</p> <p>дисципліна аспірантів низька, увага не підтримується належним чином;</p> <p>не використовує проблемні ситуації та запитання;</p> <p>не використовує додаткові інформаційні матеріали та наочність;</p> <p>мета заняття (лекції) досягається частково;</p> <p>недоліки заняття розуміє лише у загальних рисах;</p> <p>не може зробити самоаналіз заняття (лекції).</p>
Незадовільно	<p>допускає грубе порушення методики проведення заняття (лекції);</p> <p>має низький рівень володіння навчальною інформацією;</p> <p>незадовільною організовує роботу академічної групи, підгрупи;</p> <p>не досягає мети заняття (лекції);</p> <p>спостерігаються прояви непедагогічної поведінки аспіранта.</p>

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ПРОВЕДЕННЯ ЗАНЯТЬ ТА ЇХ ОЦІНЮВАННЯ

1. Лекція: поняття, функції, види, принципи, особливості підготовки та проведення

Лекція як форма організації навчального заняття використовується у закладах вищої освіти для вивчення різних предметів. Будується вона на основі інформаційно-монологічного методу подачі та пояснення матеріалу і організації пізнавальної діяльності студентів. При цьому викладач у систематизованій, доказовій і аргументованій формі словесно подає та пояснює навчальну інформацію, використовує відповідні наочні посібники, демонстраційний експеримент й інші засоби навчання.

Необхідна висока культура лекційної діяльності. Кожен лектор зобов'язаний вивчити основи лекційної майстерності, тобто оволодіти загальною грамотою цієї справи, щоб досягти в ньому досконалості. Необхідно свідомо засвоїти попередній лекційний досвід і зрозуміти особливу природу лекції, її закони та можливості.

За своєю дидактичною сутністю лекція виступає і як організаційна форма навчання – «специфічний спосіб взаємодії викладача і студентів, у рамках якого реалізується різноманітний зміст і різні методи навчання», і як метод навчання – «монологічний виклад навчального матеріалу в систематичній і послідовній формі, сконцентрований в основному навколо фундаментальних проблем науки».

Лекція – найбільш економічний спосіб передачі й засвоєння навчальної інформації, тобто розумової культури поколінь, вміщеної в рамках педагогічних форм навчання.

Однією з особливостей лекції є можливість викладача викласти у логічно систематизованій формі великий обсяг навчальної інформації. При цьому подача наукових фактів сприяє активізації уваги, мислення студентів, збуджує інтерес і внутрішню активність думки, створює умови для подальшого більш глибокого і самостійного вивчення навчального матеріалу за підручником, посібником тощо. Під час слухання лекції у студентів формується вміння слухати і усвідомлювати побачене та почуте, здійснювати такі важливі розумові операції як аналіз, синтез, порівняння тощо.

Лекція – основа для подальшої самостійної роботи. Вона виконує виховну і розвиваючу дію в процесі взаємодії викладача та студента, розвиває інтерес і любов до науки, творчі здібності, інтелектуальну й емоційно-вольову сферу особистості, сприйняття, пам'ять.

Основна дидактична мета лекції – забезпечення орієнтованої основи для подальшого засвоєння навчального матеріалу. В лекції є певні слабкі сторони, які обмежують її можливості в управлінні пізнавальною діяльністю студентів: відносно менша активність студентів, ніж в інших видах навчальних занять, неможливість індивідуального підходу в умовах масової аудиторії, складності зворотного зв'язку тощо. Однак ці слабкі сторони компенсуються іншими формами навчання. У цілісній системі форм і методів навчальних занять лекції належить найважливіша роль, яка може бути реалізована тільки цією формою навчання. Лекція справляє глибокий виховний вплив на студентську аудиторію у плані змісту і фактом особистого спілкування аудиторії з лектором – ученим, педагогом.

Можна визначити місце основних функцій сучасної вузівської лекції: методологічної, виховної, інформаційної (освітньої), розвиваючої, орієнтуючої й організуючої.

Методологічна функція лекції забезпечує вироблення певного наукового підходу до предмета, що полягає у вивченні предмета у русі й розвитку. При цьому лектор демонструє творчу лабораторію появи ідеї, закону, принципів, теорії пізнання явищ природи і суспільства, культури.

Виховна функція лекції дозволяє здійснити складне завдання формування особистості майбутнього викладача, виховує в ньому переконливість і свідому активність. Необхідно відзначити нерозривний зв'язок виховної функції лекції з формуванням соціальної активності, оскільки передача узагальненого соціального досвіду, культури нероздільна від завдання спонукання слухача до діяльності, вчинку.

Інформативна (освітня) функція лекції дозволяє поряд з передачею системи потрібних знань про предмет допомагати аудиторії самостійно вибудовувати цю систему в процесі «образ – мислення». Найважливішу роль в лекції відіграє інформація – передача знань – і їх аналіз, що вимагає включення новітніх наукових даних, які оперативно відбивають процес розвитку наукової думки.

Розвиваюча функція лекції пов'язана із завданням формування пізнавальної активності аудиторії, вимагає ведення лекційного викладання як процесу самостійного творчого пізнання. Завдання – включити аудиторію в процес наукового пошуку, разом з аудиторією заново осмислити цей процес, підводячи слухачів до самостійного усвідомлення одержаних висновків.

Орієнтуюча функція лекції дозволяє спрямувати студента в потоці інформації, одержаної із різноманітних джерел – лекцій, практичних занять, вивчення навчальної та наукової літератури тощо. Здійснюючи огляд наукової літератури, розкриваючи сутність наукових шкіл, аналізуючи теоретичні положення, лектор виділяє основне, істотне, вказує на правильний шлях вирішення поставлених завдань, допомагає виділити головне і відкинути зайве, вибудовує одержану наукову інформацію в чітку систему.

Організуюча функція лекції надзвичайно значуща, саме вона робить лекцію незамінною, найважливішою ланкою навчального процесу. У всій багатоманітності форм і методів навчальної діяльності тільки лекція здатна об'єднати всі елементи складного

процесу пізнання, організувати й спрямувати процес для досягнення поставлених педагогічних цілей.

Методична (навчальна) проблемність передбачає постановку на лекції питань, що дозволяють студентській аудиторії вести самостійний аналіз питань, відомих науці, але необхідних для них з метою усвідомлення процесу пізнавальної діяльності. Лектор спонукає тим самим аудиторію до самостійної розумової діяльності, спрямовує їх пізнавальну активність на основі матеріалу, невідомого ще слухачам.

Види лекцій. Існує декілька видів лекції як форми організації навчання, головними з яких можна вважати тематичні, серед них особливо виділяються вступна й заключна (підсумкова), оглядові й консультативні, лекційні спецкурси, а також настановча, поточна. Існують і інші за термінологією, але схожі за змістом та призначенням з вищенаведеними класифікації лекцій: вступна, конкретизації, інтеграції навчального матеріалу тощо.

Тематична лекція – основний вид лекції для вищої школи. У ній всебічно й систематично розкривається програмний матеріал, виділяються провідні аспекти вивчення кожної наукової проблеми, виявляються взаємозв'язки між окремими частинами лекційного курсу.

Вступна лекція висуває й обґрунтовує основні методологічні позиції, визначає предмет і метод науки, яка вивчається, зв'язок теоретичного матеріалу з суспільною практикою, особистим досвідом студентів і їх майбутньою спеціальністю. Для вступної лекції відбирається навчальний матеріал, який передбачає первинне ознайомлення з темами розділу, що будуть вивчатись на наступних заняттях. Головне її завдання при цьому визначається необхідністю збудження інтересу до навчального матеріалу теми, розкриття існуючих взаємозв'язків між іншими темами та пояснення існуючої системності у знаннях.

Заключна або підсумкова лекція завершує лекційний курс, систематизує одержані знання, підводить підсумки прочитаного курсу.

Оглядова лекція передбачає систематичний аналіз центральних наукових проблем курсу, які пов'язуються з практичним досвідом слухачів, завданнями професійної діяльності. Як правило, оглядові лекції з економіки читаються на випускних курсах. Оглядова лекція передбачає подачу навчальної інформації для поглиблення одержаних знань, приведення їх у певну систему. Така лекція проводиться в кінці вивчення кількох споріднених загальною ідеєю тем і є узагальнюючою. Оглядова лекція може бути призначена і для загального ознайомлення з певним навчальним матеріалом, який відповідно до програми не планується для вивчення. Такі лекції створюють необхідні передумови для активізації самостійної роботи слухачів для розширення та поглиблення їхніх знань.

Консультативна лекція доповнює і уточнює матеріал оглядової, висвітлюючи розділи курсу, що викликають серйозні труднощі при самостійному вивченні.

Настановча лекція проводиться перед семінарами, конференціями тощо. Основне її призначення визначається необхідністю окреслити коло питань, проблем, які необхідно опрацювати, висвітлити на наступних заняттях. Тут може пояснюватись та обґрунтовуватись загальний план, структура проведення певної навчальної роботи, встановлюватись система окремих завдань (теоретичних, практичних), що необхідно виконати та зробити відповідні висновки.

Основною метою *поточної лекції* є розкриття та пояснення конкретної теми, яка має великий за обсягом і складну за змістом навчальну інформацію. Зміст такої лекції може визначатись на основі окремого предмету або на міжпредметній основі. При цьому її ще називають комплексною лекцією із використанням навчального матеріалу кількох предметів природничого циклу.

Вступна лекція готує студентів до творчого розв'язання навчально-пізнавальних задач. Вона визначає подальше відношення, інтерес слухачів до предмету, активізує їх розумову діяльність. Все це являється передумовою успішного розв'язання наступних задач навчання.

Дидактичною метою *лекції конкретизації* є поглиблене поелементне вивчення і засвоєння якого-небудь поняття, теорії. Вона характеризується великою місткістю. Тому провідною функцією лекції конкретизації являється інформативна. Навчальний матеріал такої лекції подається інформаційним блоком, в який входить одне або декілька взаємозв'язаних понять.

На *лекції інтеграції* відбувається подальший розвиток перетворення одержаних знань, установлення зв'язків і відношень між їх елементами. Мета таких лекцій – формування у студентів системи знань на основі усвідомлення загальної закономірності, загального принципу, поступового переходу від часткових до більш широких узагальнень. Основна функція цієї лекції є інтегративна, яка дозволяє із великої кількості одержаних знань виділяти тільки ті, на які падає основне змістовне і логічне навантаження та які є опорою для встановлення зв'язків між основними поняттями теми, курсу, предмету.

Узагальнююча лекція. Проводиться у завершенні розділу або теми, яка вивчається для закріплення отриманих слухачами знань. При цьому лектор знову виділяє загальні питання, широко використовує узагальнюючі таблиці, схеми, алгоритми, що дозволять включити засвоєні знання, уміння і навички в нові зв'язки і залежності, переводячи їх на більш високі рівні засвоєння, допомагаючи тим самим застосувати отримані знання, уміння і навички в нестандартних і пошуково-творчих ситуаціях.

Міні-лекція. Може проводитись викладачем на початку кожної пари протягом десяти хвилин по одному з питань теми, яка вивчається.

Кіно (відео) лекція. Допомагає розвитку наочно-образного мислення у слухачів. Викладач здійснює підбір необхідних кіно-відеоматеріалів за даною темою. Перед початком огляду до слухачів доводиться цільова установка, в ході огляду кіно-відеоматеріалів лектор коментує події, що відбуваються на екрані.

Інструктивна лекція. Проводиться з метою організації самостійної наступної роботи слухачів із заглиблення, систематизації і узагальнення матеріалу, який вивчається на практичних, лабораторних заняттях. У ході лекції слухачі отримують методичні рекомендації по роботі з навчальною літературою, зі змістом теми, виконують інструктивні завдання.

Лекційні спецкурси звичайно виходять за рамки навчальної програми, значно розширюючи й поглиблюючи наукові знання, одержані в рамках програми, полегшують їхнє творче осмислення. Через спецкурси студенти залучаються в проблематику певної наукової школи, проходять школу творчого пошукового мислення. Найчастіше спецкурси читаються на матеріалі науково-дослідної роботи викладача.

Існує інша класифікація лекцій на види:

- монолекція – начитка матеріалу;
- лекція за принципом зворотного зв'язку – поєднує пояснення з активним залученням слухачів;
- комбінована лекція – читання лекції з демонстрацією дослідів, ілюстрованого, аудіо- і відеоматеріалу;
- багатоцільова лекція – комплексна взаємодія окремих елементів: подача матеріалу, його закріплення, застосування, повторення і контроль;
- лекційний огляд матеріалу з тематичного циклу – підсумково-узагальнюючий характер;
- проблемна лекція – апробація багатоваріантних підходів до рішення представленої проблеми, активізує особистий пошук слухачів.

Зміст лекції визначається навчальною програмою дисципліни. Всі факти, приклади, цифри, докази, коментарі мають відповідати меті лекції і вести до розкриття її основних ідей. Фактичного матеріалу в лекції має бути порівняно небагато – рівно стільки, скільки необхідно для розуміння питання студентами. Весь фактичний матеріал повинен бути пронизаний узагальненнями, що надають лекції науковій переконливості й доказовості.

Викладений матеріал бажано чітко оформлювати у вигляді системи, яка краще запам'ятовується і допускає більш широке перенесення в нові ситуації. Усуваючи той чи інший навчальний матеріал із лекційного курсу, слід мотивувати це перед студентами і показати його місце у загальній системі. Необхідно виховувати у слухачів звичку орієнтуватися у вивченні предмета на навчальну програму.

Зробити лекцію повноцінною допомагають дидактичні *принципи відбору і викладу матеріалу*.

Перший принцип – науковість лекції. Викладач встановлює, які знання, наукові теорії, закони, правила він повинен повідомити слухачам; відбирає найбільш яскравий, виразний фактичний матеріал, наочність для посилення емоційної насиченості лекції.

Другий принцип – доступність викладеного матеріалу. Науковість і доступність навчання – принципи, що завжди розглядаються разом і в єдності. Підвищення доступності веде до зниження науковості, а в більш широкому розумінні до неприпустимого зниження науковості, відставання від розвитку науки, економічного й соціокультурного розвитку. Навіть у вищій школі рівень підготовки слухачів досить різний. Одним студентам достатньо для засвоєння матеріалу прослухати лекцію, записати найбільш важливі положення і проглянути наукові посібники, інші потребують додаткової уваги викладача, активного його сприяння в засвоєнні навчального матеріалу.

Третій принцип – наступність. Кожна лекція передбачає органічний зв'язок із попереднім матеріалом і точний вихід на наступний. При відборі й викладі вступних лекцій першокурсникам слід спиратися на одержані раніше знання і можливий досвід діяльності. Слід урахувати, що виклад лекційного матеріалу в цілком закінченій формі (всі проблеми вирішені, все цілком зрозуміло, немає питань) погіршує його запам'ятовування, у той час як деяка неясність, недомовленість викликає пізнавальний інтерес.

Четвертий принцип – історичність: викладений матеріал повинен співвідноситись з тією епохою, конкретним часом, коли зародилася ідея, розглядалося явище, з'явився той чи інший факт. Це допомагає слухачам осмислити історію ідей, гіпотез, наукових відкриттів – те багатство, яке накопичили попередні покоління людей.

П'ятий принцип – зв'язок теорії з практикою, який виявляється в лекційному викладанні як практична орієнтація. Кожне теоретичне положення має звертати увагу студентів на застосування, використання того чи іншого загального положення.

Виклад лекції повинен бути образним, «пізнавальним, емоційно-експресивним, дійово-вольовим». Стиль – живий, виразний. Темп мовлення – середній, щоб дати можливість студентам записати основні положення лекції.

Взаємозв'язок лекції й підручника визначається специфікою навчального предмета. Лекції з фундаментальних дисциплін орієнтуються на підручник, однак, ним не обмежуються. Викладач вводить у лекцію матеріали нових наукових досліджень, що знайшли відбиття в статтях, монографіях, результати досліджень кафедри і ін. Лекції із спеціальних дисциплін значною мірою динамічні, оскільки матеріал підручника застаріває швидше. Тому звернення викладача до нових матеріалів стає нагальною необхідністю.

Основними формами організації навчального процесу у вищій школі є лекції, семінарські, лабораторні, практичні заняття, самостійна робота студентів, поза аудиторна (виробнича) практика.

У сучасній педагогічній науці навколо поняття «лекція» ведеться дискусія. Частина вчених вважають, що лекція є методом навчальної роботи. Інші схильні ототожнювати це поняття з формою навчальної роботи у закладах вищої освіти. Має місце також думка, що лекція – це вид навчальної діяльності, який проводиться у рамках традиційних форм навчання. Професор А.М. Алексюк стоїть на позиції, що лекція – це «форма організації і метод навчання».

Неоднозначними є також міркування щодо місця лекції у сучасній вищій школі. Спостерігається тенденція до зниження її ролі у професійній підготовці, оскільки доступність великої кількості різноманітних джерел інформації дає можливість студентам

самостійно добувати знання, а тому інформаційна функція викладача втрачає актуальність. Сучасні інформаційні технології з використанням комп'ютерних систем мають повністю витіснити діяльність викладача як лектора. Усі ці міркування є лише предметом дискусії.

З погляду методів навчання у вищій школі лекція належить до словесних методів.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. лекція як провідний метод навчання зайняла визначальне місце у системі навчально-виховної роботи у вищих освітніх закладах світу. Наприкінці XX і на початку XXI ст., як уже згадувалося, дискутується питання щодо доцільності застосування лекції у ВНЗ. Думки і вчених, і практиків розходяться.

Суттєвими перевагами лекції є такі:

– лекція дає можливість реалізувати одну зі стрижневих ідей гуманної педагогіки (творча співпраця педагога зі студентами, спільна емоційна взаємодія);

– лекція активізує мислену діяльність студентів (звісно, якщо вона кваліфіковано прочитана, уважно вислухана і зрозуміла).

– у лекції акумульовано великий обсяг наукової інформації з урахуванням новітніх досягнень тієї чи тієї науки;

– у процесі читання лекції можна врахувати специфіку професійної підготовки студентів, їхні інтереси;

– зміст лекції, процес читання містять у собі значні виховні можливості з погляду розвитку інтелекту студентів, формування морально-духовних якостей, культури спілкування, становлення професійної культури майбутніх фахівців. Студент має можливість за порівняно короткий час отримати значний обсяг наукової інформації, до того ж насиченої найновішим матеріалом;

– участь студентів у педагогічній дії, яка називається лекцією, є корисною школою для тих, хто у майбутньому буде займатися науково-педагогічною діяльністю;

– лекція слугує своєрідним дороговказом для студентів, компасом у неосяжному морі наукової інформації;

– лекція незамінна, коли має місце дефіцит літератури.

Варто назвати і певні *типові недоліки* лекції:

– інформація, яку подає викладач, спрямована, в основному, на слухову пам'ять студента. Цей вид пам'яті досить недосконалий. Сприйнята інформація утримується в короткотерміновій пам'яті невеликий проміжок часу. І коли немає підкріплення, інформація «вивітрюється». Дослідження показують, що під кінець лекції з усього обсягу поданої інформації студент може відтворити лише 10–15 %;

– великі потоки слухачів (понад 50) позбавляють викладача можливості ефективно управляти розумовою діяльністю студентів;

– студенти молодших курсів слабо володіють методикою і технікою сприймання змісту лекції та конспектування;

– лекція певною мірою привчає студента до пасивного привласнення чужих думок, не стимулює тягу до самостійного навчання, не забезпечує індивідуального, диференційованого підходу до навчання.

Підготовка лекцій – багатоаспектний, тривалий і складний процес. Відповідь досвідчених викладачів вищої школи на запитання молодих колег «Як довго ви готувалися до лекції? – Усе життя». Це зумовлено, по-перше, дією поширеної істини: «Чим більше вчишся, тим глибше усвідомлюєш, що знаєш мало». По-друге, високою науково-педагогічною відповідальністю за ефективність навчального процесу і авторитет викладача вищої школи. Тому не випадково у системі вищої освіти традиційно визначено посадові рівні науково-педагогічних працівників: асистент, старший викладач, доцент, професор. Такі ступеневі рівні просування за професійною ієрархією передбачають неперервне загальнокультурне, кваліфікаційне і професійне зростання працівника. У ВНЗ лекції доручають вести, як правило, професорам, доцентам, старшим викладачам.

В освітніх закладах вищого рівня традиційно дотримуються принципу професійної спеціалізації: один викладач веде 4–5 споріднені дисципліни. Це дає змогу постійно стежити за новою науковою інформацією, систематизувати її.

У процесі підготовки до академічної лекції слід дотримуватися *такої послідовності*.

1. Ознайомлення з навчальним планом спеціальності з метою визначення місця навчальної дисципліни у системі всіх дисциплін, спрямованих на підготовку фахівців певного профілю. Наприклад, приступаючи до опрацювання базового курсу економіки, необхідно з'ясувати, в якому семестрі студенти вивчають навчальні дисципліни, з якими пов'язана економіка.

2. Вивчення програми з конкретної дисципліни для ознайомлення з логікою побудови навчального курсу, змістом лекційних, практичних, лабораторних занять.

3. Ознайомлення з підручниками і навчальними посібниками з предмета, з'ясування, в якому обсязі у них розкрито зміст навчального матеріалу стосовно вимог програми. Добір додаткової наукової літератури, в якій міститься найновіша інформація з проблем навчальної дисципліни.

4. Видокремлення дидактичного матеріалу стосовно вимог конкретної теми з урахуванням інтелектуальних можливостей студентів.

5. Ознайомлення з новими (невідомими студентам) науковими поняттями, термінами, їхньою етимологією.

6. Добір і систематизація методів, засобів, прийомів, прикладів, які будуть використані у лекції.

7. Підготовка текстового варіанта лекції. Вона потребує особливої уваги і ретельності. Ні в якому разі у тексті лекції не слід дублювати базовий підручник чи навчальний посібник. Такий підхід лише дискредитує викладача, психологічно знижує у студентів інтерес до дисципліни. За обсягом текст лекції, яка розрахована на дві академічні години, має бути 10–12 сторінок. Структура лекції містить такі аспекти: означення теми і питань, які будуть розглядатися в лекції; список рекомендованої літератури; перелік нових наукових понять (дефініцій), які вводяться у цій темі; виклад змісту навчального матеріалу; загальні висновки.

8. Опрацювання відредагованого дидактичного матеріалу лекції. Для початківця корисним є аудіо-, а ще краще відеозапис, який дає змогу внести корективи щодо змісту, темпу, ритму.

9. Перенесення змісту лекції на картки у формі коротких тез, опорних сигналів. Це дає змогу в аудиторії звільнити себе від залежності від тексту, відійти від прямого читання, а реалізувати лекцію шляхом розмірковувань, творчих пошуків істини спільно зі слухачами.

10. Створення допоміжного, резервного дидактичного матеріалу до лекції (приклади, опорні сигнали, факти для підтримання позитивного емоційного настрою студентів та ін.).

Текст лекції не повинен бути стабільним і використовуватися впродовж багатьох років. Кожного разу, повертаючись до опрацювання академічного курсу, необхідно переглядати її зміст, приклади, аргументацію окремих наукових положень, враховувати нові досягнення науки, появу додаткових джерел інформації, професійну спрямованість студентів та ін. Викладач вищої школи весь час має перебувати у творчому науково-методичному пошуку. Адже студенти цінують його не лише (і не скільки) як інформатора, їх захоплює передусім творче дійство педагога на лекції.

Коли йдеться про лекцію у закладі вищої освіти, то мається на увазі академічна лекція, яка відповідає навчальному завданню конкретної дисципліни і спрямована на реалізацію відповідної програми. Це ставить певні вимоги до змісту, структури, технології і методики підготовки та читання лекції.

Вимоги до академічної лекції: сучасний науковий рівень і насичена інформативність, переконлива аргументація, доступна і зрозуміла мова, емоційність, чітка структура і логіка, наявність яскравих прикладів, наукових доказів, обґрунтувань, фактів.

Структура академічної лекції: план – основні питання лекції; вступна частина – зв'язок з минулою лекцією, введення в тему; виклад основних положень з акцентованими висновками за кожним окремо; підбиття підсумків – загальний висновок.

Академічна лекція будується на принципах системності, інформативності, наочності, зрозумілості (доступності). Кожна лекція є логічно завершеною ланкою єдиної замкненої системи – курсу лекцій. У її тексті мають бути чітко пов'язані між собою структурно-логічні дидактичні блоки. Проектується графічний текст, планується, де, коли, скільки і які схеми, рисунки, графіки, формули подаються як підтвердження вербальної інформації. Принцип наочності реалізується засобами візуалізації (ТЗН, роздатковий матеріал, схеми, планшети тощо). Лекція має читатися зрозумілою для студентів мовою, незнайомі слова і терміни роз'яснюються, не варто перенасичувати лекцію «наукоподібними» термінами і модними іноземними словами. Текст лекції має бути логічним, простим і зрозумілим.

Під час лекції викладач конкретними педагогічними діями має організувати студентів на поглиблене опрацювання теми.

Таким чином, моделювання організаційно-змістової структури лекції з погляду необхідності реалізації вимог основних функцій навчання є важливим чинником підвищення її ефективності.

Необхідно виділити низку загальнодидактичних вимог до лекції у вищій школі:

1) зміст лекції має відповідати робочій навчальній програмі, відображати найновіші досягнення науки, висвітлювати перспективи подальшого розвитку наукових пошуків;

2) у лекції мають реалізовуватись вимоги загальнодидактичних принципів навчання: науковості, систематичності і послідовності, свідомості, активності й самостійності, наочності, зв'язку змісту навчального матеріалу з професійною діяльністю, доступності, емоційності;

3) має бути забезпечена логічно доцільна структура лекції відповідно до змісту навчального матеріалу;

4) лекція має сприяти активізації мисленої діяльності студентів з метою їх інтелектуального розвитку;

5) у лекції доцільно виокремлювати певні компоненти змісту для самостійного опрацювання студентами з належним методичним забезпеченням.

Щодо методичних вимог до лекції, то її треба викласти так, щоб студенти зрозуміли, зацікавилися її змістом, осмислено законспектували і при цьому не перевтомилися. Важливою умовою цього є ораторська і педагогічна майстерність лектора, його мовна культура. Треба вміло користуватися текстом лекції, не допускаючи неперервного монотонного читання і не відриваючись далеко від теми, захопившись окремими подробицями і деталями. Необхідно створювати оптимальні умови для конспектування. Це особливо важливо на молодших курсах. Значущі моменти, дидактичні одиниці доцільно виділяти інтонацією, зміною темпу, повторенням. Корисними під час лекції будуть рекомендації викладача типу: «Цю тезу підкресліть особливо», «Виділіть це поняття певним позначенням», «Це можна не записувати, послухайте, а рука відпочине». Зберігаючи оптимальний темп викладу, лектор має бути впевненим, що студенти встигають конспектувати, розуміють і осмислюють почуте, не перенапружуючи свої зусилля до стресового стану.

Який би не був досвідчений викладач, він повинен завчасно підготувати повний текст лекції, постійно удосконалювати, поліпшувати її, доповнювати, додавати новий матеріал, проектувати хід, подумки тренуватися. Підготовка і читання лекцій, якщо підходити до цього серйозно і відповідально, – складна, тяжка і затратна в часі робота.

Шкідливими і небезпечними є поради окремих, як правило слабких, лекторів молодим типу: «Будь переконаним у тому, що ти в аудиторії найрозумніший, що студенти все сприймуть, що б ти не говорив». Треба кожного разу ретельно готуватися до лекції, продумувати її сценарій стосовно конкретної аудиторії, бути вимогливим до себе, самокритичним.

Однією з важливих вимог лекції є її емоційність. Але не варто перенасичувати лекцію емоціями. Раціональна і емоційна компоненти мають бути збалансованими. Ніяка емоційність, вишукані прийоми педагогічної техніки не замінять і не закрийють змістової пустоти, наукової неспроможності, невідповідності викладача.

Не рекомендується заучувати зміст лекції напам'ять, а також читати всуціль, не відриваючись від тексту. Найкраще сприймається студентами імпровізаційний виклад матеріалу з періодичним умілим користуванням планом-конспектом лекції.

Необхідно пам'ятати, що студенти не тільки слухають зміст лекції, а й уважно спостерігають і оцінюють самого лектора. Треба бути належно і охайно одягненим, дотримуватися природних, невимушених поз, поводити себе щиро, доброзичливо, впевнено.

Підготовлений текст лекції є лише матеріалом до неї. Якщо викладач читає текст у кімнаті без слухачів, то й це ще не лекція. Лекцією є академічне дійство, в якому беруть участь педагог і студенти.

Зупинимося на *психолого-педагогічних аспектах*, які мають зумовлювати методику і техніку оптимальності лекційної дії.

1. Викладач має володіти технікою організації студентів на оптимальну діяльність на лекції. Варто виявляти своєрідний педагогічний педантизм: починати лекцію через одну хвилину після дзвінка, забороняти студентам (та й будь-кому іншому) заходити до аудиторії після початку лекції. Перед входом до аудиторії треба зупинитися на кілька секунд перед дверима, надати своїй постаті й виразу обличчя впевненості, діловитості (ви йдете для виконання важливої роботи, в успіху якої повністю впевнені). Портфель, папку, книги треба тримати у правій руці, двері відкривати лівою рукою, щоб з'явитися в аудиторії обличчям до студентів; а лівою рукою слід прикрити за собою двері і впевненою ходою пройти до свого робочого місця. Треба зупинитися, уважно, з виразом приємності на обличчі (я радий зустрічі з вами), подивитися на студентську аудиторію, охопивши поглядом усіх присутніх. Студенти мають вітати викладача стоячи. Викладач вітається, запрошує сісти. Студентам немає потреби у відповідь щось промовляти хором чи індивідуально. Вони привітали педагога, піднявшись за робочими місцями.

2. Неабияке значення має зовнішність викладача: одяг, взуття, зачіска, біжутерія та ін. Педагог приходить в аудиторію для виконання важливої функції. Тому одяг має бути функціонально доцільним: не повинен заважати діям (писати на дошці, працювати з обладнанням, ходити по аудиторії), відволікати студентів від змісту лекції. Особлива вишуканість одягу, взуття, химерність зачіски, надмірний макіяж, велика кількість біжутерії мимоволі будуть відволікати слухачів від зосередженості над дидактичним матеріалом. Неохайна зовнішність викладача також справляє негативне враження, формує у студентів почуття негативізму, навіть відрази як до його зовнішності, так і діяльності. Викладач постійно має тримати себе на рівні належної культури в одязі, зовнішності, використанні додаткових атрибутів, бути взірцем для студентів.

3. Перед початком лекції важливо сконцентрувати увагу студентів на сприйнятті навчального матеріалу. Напередодні лекції студенти займалися різними видами діяльності (їхали в транспорті, брали участь у спортивних змаганнях, працювали в бібліотеці, розв'язували побутові проблеми та ін.) і не цілком готові до сприймання навчального матеріалу. Треба «включити» їх у потрібну діяльність, «налаштувати» відповідні центри кори головного мозку на конкретну «мислену хвилю» (математичну, педагогічну, історичну). Постановка викладачем цікавих запитань сприяє гальмуванню нервових збуджень у корі головного мозку від раніше діючих подразників і допомагає думати в бажаному напрямку. Доцільно також вдаватися до актуалізації опорних знань, які є передумовою розуміння нового навчального матеріалу лекції.

4. Необхідно чітко сформулювати тему лекції, визначити мету, вказати (якщо це можливо) професійну спрямованість навчального матеріалу; ознайомити з вузловими питаннями, які будуть розглянуті; повідомити студентам список наукової літератури з коментарями про методику використання тих чи тих джерел. У кожній темі навчальної

дисципліни розкривається сутність нових наукових понять, які є базовими, визначальними у розумінні сутності явищ і процесів. Але нерідко трапляється, що і в навчальних посібниках, і в змісті лекцій мова йде про ці поняття, їх сутність, але на них не акцентується увага і вони губляться в загальному потоці інформації. Тому важливо виділити ці поняття як базові. Наприклад, опрацьовуючи тему «Колектив і особистість», доречно виділити поняття: колектив; первинний, тимчасовий колектив; діалектика розвитку колективу; актив; органи самоврядування; лідер; перспектива.

5. Лекція, як дидактична дія, повинна мати логічно вмотивовану структуру. Викладаючи зміст лекції, лектор відповідно до означеного плану має поетапно називати питання, що розглядаються, чітко розкривати їх зміст, після завершення робити короткі висновки і, забезпечуючи логічний зв'язок, переходити до наступного питання. Це допомагає студентам краще усвідомлювати зміст навчального матеріалу кожного питання, бачити структуру лекції в цілому.

Ефективність лекції як методу навчання значно зростає, коли викладач використовує опорні сигнали: малюнки, таблиці, схеми, специфічні вправи, ключові слова. Такі засоби розвивають образне мислення, просторове уявлення шляхом включення в дію зорової пам'яті, першої сигнальної системи структури сприймання. Це, у свою чергу, сприяє кращому запам'ятовуванню навчального матеріалу.

7. Важливим чинником, який впливає на ефективність лекції, є мовна культура педагога. У цьому плані необхідно виділити кілька аспектів:

Стилістичні особливості мовлення. Традиційно виокремлюють низку функціональних стилів: художній, офіційно-діловий, газетно-публіцистичний, науковий, рольовий. Для академічної лекції характерними мають бути науковий і розмовний стилі. Разом з тим у мові лектора можуть бути елементи і публіцистичного, і художнього стилів. Мова лектора повинна мати певну синтаксичну архітектуру. Речення мають бути порівняно короткими, простими за синтаксичною побудовою. Фрази мають бути виразними, образними. Якщо у мові лектора переважають довгі речення, складні синтаксичні конструкції, на слух вони сприймаються важко, студенти швидко стомлюються, увага ослаблюється.

Правильність мови. Правильність мови визначається її відповідністю мовним нормам. Тому будь-яке порушення цих норм викликає внутрішній опір аудиторії, знижує авторитет лектора. Чітке дотримання норм мови – складова педагогічної культури викладача. Мова педагога – не лише засіб висловлення думок, а й взірць формування мовної культури студентів.

Викладач має добре знати основні правила граматики мови, якою він читає лекції, постійно стежити за дотриманням правил орфографії і пунктуації. Складовою частиною мовної культури є дотримання правил орфоєпії, розумне використання лексичного багатства мови.

Якщо розглядати ораторське мистецтво як різновид мовної діяльності, то поняття культури мови не може звужуватися лише до правильності, її варто поєднувати з принципом мовної доцільності.

Багатство мови. Мова педагога-лектора, який досконало нею володіє, вирізняється оригінальністю, різноманітністю, гнучкістю, лексичним багатством, умінням вільно користуватися усіма її ресурсами, мелодійністю, тональністю. Багатство мови – показник високої загальної культури мовця, його ерудиції, досвіду.

Лаконічність мови. Важливо турбуватися про зрозумілість, стиль (стислий, короткий, виразний), уникати багатослів'я, за яким важко побачити, відчувати головну думку. Необхідно домагатися ясності мови. Прагнення до ясності, зрозумілості мовлення, мобілізація для цього мовних, логічних, фразеологічних засобів мають вирізняти педагога-лектора. Уміти про складні явища, процеси, наукові теорії сказати коротко, ясно, зрозуміло – важливий компонент педагогічної майстерності науково-педагогічного працівника.

Точність, виразність мовлення залежить передусім від того, наскільки глибоко і ґрунтовно педагог засвоїв предмет своєї лекції. Якщо цього немає, то з'являється звернення до багатослів'я, мовної, логічної і смислової плутанини.

Емоційність мовлення. Як уже згадувалося, академічна лекція не повинна бути позбавлена експресивності. Експресія – виразність, підкреслене виявлення почуттів, переживань. Експресивна мова лектора викликає певні емоції у студентів і надає мовленню емоційності, виразності, спонукає до емоційного збудження слухачів. Усе це сприяє підвищенню якості засвоєння навчального матеріалу. Є багато прийомів, використовуючи які, можна досягти експресивності мовлення, емоційності, дійового впливу на аудиторію. Вкажемо на окремі прийоми: на самому початку лекції яскрава розповідь про подію, факт, який може бути об'єктом обговорення в ході лекції – знайомство студентів з поетичним уривком; перехід від монологічного мовлення до діалогу; звернення до студентів з риторичним запитанням тощо.

8. Важливою передумовою формування мовної культури викладача є володіння технікою мовлення. По-перше, педагог має досконало знати побудову голосового апарата, фізіологічні особливості його функціонування, догляд за ним. По-друге, розрізняти типи дихання (фізіологічне і фонаційне) та види дихання (ключичне, реберне, діафрагмальне). По-третє, володіти технікою дихання. По-четверте, уміти структурувати текст, виділяти наголоси (орфографічний, логічний), розрізняти мовні паузи (психологічну, логічну, гастрольну, повітряну).

9. У процесі читання лекції необхідно дбати про польотність голосу лектора, щоб він поширювався на всю аудиторію. Звуки мають «летіти» на рівні голів студентів. Якщо їх політ здійснюватиметься нарівні робочих столів, вони будуть гаситися меблями; вище – губитимуться десь під стелею.

10. Сила і тональність голосу залежать від кількості студентів в аудиторії. Протягом лекції сила і тональність мають змінюватися. З метою акцентування уваги студентів на важливості окремих наукових положень силу голосу необхідно збільшувати, тональність змінювати, щоб скеровувати увагу слухачів у потрібному напрямі. Монотонність мовлення лектора стомлює студентів, притуплює їхню увагу.

2. Семінар: поняття, функції, види, принципи, особливості підготовки та проведення

Семінар є ефективною формою навчання, яку практикували ще в давньогрецьких гімназіях та давньоримських школах. У XVII ст. він приживається на старших курсах університетів.

Семінар - організаційна форма навчання, яка передбачає обговорення проблем, що стосуються раніше прочитаної лекції чи розділу курсу.

Особливість семінару полягає у тому, що основним видом діяльності є самостійне вивчення студентами проблем, підготовка рефератів, повідомлення суті проблеми на занятті та відповідний аналіз, виступ з доповідями, рецензування, доповнення повідомленого, обговорення наукових та учбових питань під керівництвом викладача.

Семінари не дублюють лекції, а є їх логічним продовженням, оскільки поглиблюють знання студентів із принципових положень учбового предмету, розвивають творчу самостійність, цікавість до науки та наукових досліджень, допомагають поєднати науково-теоретичні положення з практикою життя.

На семінарських заняттях студенти оволодівають науковим апаратом, здобувають навички оформлення наукових праць, уміння усного та письмового викладу матеріалу, а також публічного захисту тих наукових положень та висновків, які ними висуваються.

Семінарські заняття поділяють на:

I. *Підготовчі (просемінарські)* - це перехідна від уроку форма організації пізнавальної діяльності учнів через практичні й лабораторні заняття, в структурі яких є окремі компоненти семінарської роботи, до вищої форми - власне семінарів. Головне завдання

просемінарів – ознайомити студентів із специфікою самостійної роботи у вищій школі, з довідниками та іншими джерелами інформації, як і методикою роботи з ними.

На старших курсах проводяться *спецсемінари*, які вирішують більш складні завдання. Основна увага на них приділяється виробленню у студентів навичок професійної діяльності, дослідницького підходу до матеріалу, що вивчається, вмінню оперувати теоретичними положеннями і фактами, аналізувати та узагальнювати наукову інформацію.

II. *Власне семінарське заняття*. Видів власне семінарських занять є декілька: розгорнута бесіда; доповідь (повідомлення) - обговорення доповідей і творчих робіт, диспут.

1. *Семінар-розгорнута бесіда*. На цьому семінарі тему ділять на невеликі за обсягом, але органічно пов'язані між собою питання, які формулюють як пізнавальні, проблемні завдання. Виконання одного такого завдання є підставою для виконання наступного. Це дає змогу залучити до обговорення питань семінару максимум студентів. Добре, коли викладач заохочує слухачів виступати з уточненнями і доповненнями. Цей вид семінару не передбачає підготовки письмових доповідей чи рефератів.

Семінар-розгорнута бесіда, як правило, має таку структуру: організація групи - вступне слово викладача - власне бесіда - підведення підсумків заняття.

2. *Семінар-доповідь (повідомлення)*. Такий вид семінару потребує ґрунтовнішої підготовки, використання кількох джерел інформації. На семінарі доповідач послідовно викладає свої думки, аргументує їх вагомими фактами, ілюструє переконливими прикладами. Решта учнів, студентів уважно його слухають, щоби бути готовими до доповнень, підтверджуючи чи спростовуючи викладене. Цей вид семінару має великі педагогічні можливості, але для їх реалізації потрібна достатня активність студентів.

Доповідь та повідомлення мають три частини: *вступ, основний зміст, висновки*. Кожна з них відіграє окрему роль, а у цілому вони мають забезпечити цілісність розкриття теми виступу. Якість виступу значною мірою залежить від чіткості його побудови, здатності довести висунуті твердження та від аргументації висновків.

а) *Вступ* – у вступі аргументується вибір даної теми, міра її актуальності. Виступаючий коротко повідомляє про здійснену роботу – об'єм використаної літератури, методи узагальнення опрацьованої інформації (аналіз витоків та генези проблеми, порівняльний аналіз, аналіз динаміки змін етапів творчості досліджуваних мислителів, аналіз взаємних впливів окремих вчень).

Така інформація дозволяє слухачам більш детально зорієнтуватися щодо предмету обговорення, налаштуватися на сприйняття думок доповідача, виявити певний інтерес до доповідача, особливо, якщо він використовує об'ємний матеріал, який торкається суттєвих питань сьогодення.

б) *Головна частина* виступу містить у собі висхідні теоретичні положення та факти, розкриває зміст та методи проведених досліджень, дає аналіз отриманих результатів, узагальнює їх. Важливо, щоби все це відповідало темі виступу, викладалося чітко, послідовно, з розкриттям причинно-наслідкових зв'язків явищ, які розглядаються.

в) *Заклучна частина* виступу повинна підводити підсумок сказаному і вмещувати узагальнення та висновки. Якщо, на думку того, хто виступає, поставлена проблема потребує подальшого опрацювання, то необхідно підкреслити що саме не допрацьовано й у якому напрямку треба працювати далі.

До *семінару-повіді* за змістом і методикою близький семінар, на якому *обговорюють реферати і творчі письмові роботи*. Для цього необхідно подбати про взаємо рецензування письмових робіт, ознайомитися з роботами і рецензіями на них, відібрати кращі для обговорення на заняттях.

3. *Семінар-диспут*. Правильна його організація захоплює студентів, пробуджує інтерес до предмета, сприяє глибокому засвоєнню навчальної інформації, виховує принциповість, розвиває логічне мислення і мовленеву діяльність.

Для семінару-диспуту слід чітко і конкретно сформулювати тему і залучити до роботи всю групу. Перелік його питань має містити явні та приховані суперечності. Це спонукає

думати, сперечатися, доводити свою точку зору. Керуючи диспутом, викладач повинен виявляти тактовність, коректність, уважність.

За своєю структурою семінар-диспут містить: *вступне слово, власне дискусію і підбиття підсумків.*

III. *Семінар-конференція.* Він є найскладнішим видом семінару. Викладач наперед визначає тему, мету і завдання семінару, формулює основні та додаткові запитання, розподіляє їх між студентами з урахуванням індивідуальних можливостей, добирає літературу, проводить групові й індивідуальні консультації.

Під час заняття студенти виступають із доповідями та повідомленнями, інші доповнюють їх виступи, ставлять запитання, беруть участь у дискусії. Викладач спрямовує обговорення доповідей, ставить проблемні запитання, щоб викликати обмін думками, дискусію. Нерідко всі студенти готують усі питання і виступають з повідомленнями за бажанням або за викликом. Викладач заохочує їх до пошуку додаткових матеріалів з теми, дослідницької роботи.

Семінар-конференцію проводять після вивчення певного розділу програми, використовуючи під час підготовки до нього тривалі спостереження, результати дослідів, додаткову літературу та ін. Доцільно також запрошувати на такі заняття фахівців з проблеми, що обговорюється.

Значення семінару полягає в тому, щоби дати змогу студентові відчутти смак самостійного пошуку знань, глибше пізнати і розвинути власні можливості, виховувати в них здатність до полеміки.

Підготовка до семінарських занять, порівняно до інших практичних занять, є більш складною. Що, перш за все, пов'язано з необхідністю самостійного вибору та опрацювання літератури, її аналізом, міркуванням над структурою виступу на семінарі.

Для виступу з *повідомленням, доповіддю, рефератом* необхідно скласти *план, тези чи текст виступу.* Тому доцільно починати підготовку до семінару відразу після отримання теми виступу. При цьому характер підготовки залежить від учбової дисципліни, виду семінару та від того, в якій ролі виступатиме студент на семінарі: доповідачем чи лише учасником обговорення, виступатиме з повідомленням чи рефератом за матеріалами своєї курсової чи дипломної роботи.

Коли ж участь в семінарі зводиться до обговорення питань, висунутих керівником семінару (напр. на просемінарах) чи коли необхідно обговорювати доповіді (повідомлення), реферати інших студентів, тоді підготовка зводиться до опрацювання літературних джерел, осмислення тих питань, які треба буде обговорювати.

Більш складною є підготовка до виступу на семінарах з *повідомленням чи доповіддю.* Повідомлення роблять з якогось одного питання з ціллю його розкриття чи як постановку питання.

Доповідь же присвячується певній темі. Вона може бути складена як огляд опрацьованої літератури за результатами конкретного наукового дослідження.

Підготовка до доповіді: уточнення та осмислення теми; формулювання цілі виступу; визначення основних питань для доповіді; підбір фактичного матеріалу (теоретичних положень, прикладів з практики та інше); вибір необхідного матеріалу та його аналіз; опрацювання плану виступу; написання повного тексту виступу чи тез, в окремих випадках – розгорнутого плану.

Слід пам'ятати, що немає потреби перенасичувати доповідь чи повідомлення фактами, цифрами, непроаналізованим, неузагальненим, бездоказовим матеріалом – це знижує його цінність та приховує сенс матеріалу.

Підготовка до виступу на семінарі вимагає опрацювання певної літератури, що має супроводжуватися записами. Серед них найбільш поширеними є *план та конспект.*

1. План літературного джерела може бути *загальним і тематичним.* У загальному плані дається послідовний перелік питань, які у ньому висвітлюються; тематичний план – це перелік тем та питань, яким присвячено це джерело. Робота над планами вимагає вдумливого

ставлення до тексту, уточнює і робить більш повним уявлення про структуру та зміст даного твору чи документу, сприяє більш глибокому засвоєнню смислу джерела.

Конспектування – ефективна форма запису, так як є стислим викладом основного змісту прочитаного. Існує три способи конспектування: *текстуальний* – викладення змісту словами автора, себто дослівне виписування цитат із тексту, що вивчається; *вільний* – короткий виклад прочитаного своїми словами; *комбінований* – вміщує у собі перший та другий способи. І є найбільш раціональним. Його складання вимагає поглибленого, вдумливого читання, творчого підходу до викладення змісту прочитаного, щоби вибрати необхідні цитати, а інший текст викласти своїми словами, висловивши його точний зміст у більш стислій формі.

2. Іноді студент працює одночасно над декількома джерелами з однієї й тієї ж теми. У такому випадку практикується *зведений конспект* кількох творів, що пов'язані загальною проблемою (тематичний конспект). Для складання такого конспекту рекомендується спочатку прочитати всі необхідні джерела, складаючи план кожного з них, а вже потім скласти загальний план усіх джерел. В основу покладається те джерело, в якому дана тема висвітлена найбільш повно. У процесі конспектування основного твору в необхідних місцях вписуються цитати чи коротко, своїми словами, викладаються положення, аргументи, висновки та факти з інших джерел (у конспекті вони повинні називатися).

3. У роботі над книгою можуть виникати власні думки, узагальнення, доповнення, питання, які необхідно включати в конспект з поміткою про належність їх автору даного конспекту. Конспектування літератури є лише підготовчим етапом для складання плану і тексту виступу. В окремих випадках конспект може використовуватися під час доповіді чи повідомлення на семінарі.

4. Удадо складений план і текст є необхідною, але недостатньою умовою успішного виступу на семінарі. Успіх визначається не лише важливістю та актуальністю теми, підбором теоретичного та практичного матеріалу, але і тим, як це звучить у усному виступі, оскільки невідривне читання погано сприймається на слух. Значно цікавіше слухати вільний виклад матеріалу в руслі підготовленого тексту. Тому необхідно намагатися розкривати основний зміст виступу вільною мовою, використовуючи записи лише для цитування та формулювання висновків. Сама мова має бути чіткою, послідовною, граматично правильною.

Подаються критерії оцінювання у вигляді умов, виконання яких забезпечує максимальну оцінку.

Приклад. Максимальна оцінка проставляється за умови: коректного і вичерпного обґрунтування запропонованих для розгляду проблемних ситуацій; вичерпного теоретичного обґрунтування та ілюстрація відповідей прикладами; прояву під час обговорень доповідей та повідомлень глибоких пізнань теоретичного матеріалу певної дисципліни, використання положень інших дисциплін; вичерпного обґрунтування тез і пропозицій, що сформульовані у відповідях на поставлені питання, чітка логіка міркувань; вичерпної аргументації та її відповідності точці зору, що відстоюється; коректного використання фактичного матеріалу при відповідях на поставлені питання; вільного володіння понятійним апаратом певної галузі знань, точне використання спеціальних термінів та їх визначень; самостійності при вирішенні поставлених завдань, відповідях на запитання; ініціативи в обговоренні проблем, доповідей та зауважень; чіткості побудови доповіді, доказовості висловлюваних тверджень, аргументації висновків.

3. Лабораторна робота: поняття, функції, види, принципи, особливості підготовки та проведення

Лабораторна робота – це форма навчального заняття, при якому студент під керівництвом викладача особисто проводить натурні або імітаційні експерименти з метою практичного підтвердження окремих теоретичних положень навчальної дисципліни. При цьому він набуває навичок у роботі з лабораторним устаткуванням, обладнанням,

обчислювальною технікою, вимірювальною апаратурою, методикою експериментальних досліджень у конкретній галузі. Лабораторні роботи завжди виконуються після вивчення певного розділу (чи розділів) теоретичного курсу, оскільки вони є практичним підтвердженням теоретичних положень і висновків. Крім того, лабораторні заняття прищеплюють любов до предмета і сприяють розвитку навичок, які потрібні для практичної і винахідницької діяльності. Лабораторні роботи відіграють важливу роль у підготовці фахівців через самостійну виконавчу діяльність. Виконуючи лабораторну роботу, студенти повинні проявляти ініціативу в подоланні труднощів. Звертатися до викладача лише тоді, коли вичерпано всі можливості вирішення питань по виконанню окремого етапу лабораторної роботи.

Одна з важливих переваг лабораторних занять у порівнянні з іншими видами аудиторної навчальної роботи полягає в інтеграції теоретичних знань з практичними вміннями і навичками студента в єдиному процесі діяльності навчально-дослідницького характеру. Виконання лабораторних робіт вимагає від студента творчої ініціативи, самостійності у прийнятті рішень, глибокого знання і розуміння навчального матеріалу, надає можливості стати «відкривачем істини», позитивно впливає на розвиток пізнавальних інтересів та здібностей.

У сучасних вищих навчальних закладах, відповідно до статті 43 Закону України «Про вищу освіту» лабораторні заняття відносяться до основних видів навчальних занять. На лабораторних заняттях студенти формують науковий світогляд, пізнають природу явищ, знайомляться з науковими методами пізнання, переконуються в тому, що наукові теорії, які складають теоретичне знання, відбивають об'єктивну реальність, а практика є критерієм істини. На лабораторних заняттях студенти пізнають організацію й постановку експериментальної роботи в лабораторних умовах, методи наукових досліджень проблем науки, що вивчається, опановують навички роботи з приладами, експериментальною технікою, обладнанням. Саме на таких заняттях студенти залучаються до науково-дослідної діяльності кафедр і тим самим знайомляться з особливостями майбутньої професії.

Дидактичні цілі проведення лабораторних робіт: – опанування методами експериментальних досліджень (обробка результатів дослідів); – формування відчуття спеціалізованої техніки та оволодіння специфікою практичної роботи; – набуття навичок з безпеки проведення експериментальних досліджень; – узагальнення, систематизація та поглиблення теоретичного матеріалу завдяки його практичному застосуванню; – формування умінь застосовувати отримані знання в практичній діяльності, формування компетенцій; – розвиток аналітичних та проєктувальних вмінь; – вироблення самостійності, відповідальності і творчої ініціативи. Отримані на понятійно-аналітичному рівні вміння та навички є суттєвим компонентом компетенції фахівця.

Тематика лабораторних робіт визначається робочою програмою дисципліни. Лабораторне завдання (робота) може носити репродуктивний, частковопошуковий і пошуковий характер. Роботи, що носять репродуктивний характер, відрізняються тим, що при їх проведенні студенти користуються детальними інструкціями, в яких вказані: мета роботи, пояснення (теорія, основні характеристики), порядок виконання роботи, таблиці, висновки (без формулювань), контрольні питання, література. Роботи, що носять частково-пошуковий характер, відрізняються тим, що при їх проведенні студенти не користуються детальними інструкціями, їм не заданий порядок виконання необхідних дій. В такому випадку студентам потрібно самим вибрати спосіб виконання лабораторної роботи. Роботи, що носять пошуковий характер, відрізняються тим, що студенти повинні вирішити нову для них проблему, спираючись на наявні у них теоретичні знання. Лабораторні заняття проводяться в спеціально обладнаних навчальних лабораторіях з використанням спеціального устаткування. В окремих випадках лабораторні заняття можуть проводитися в умовах реального професійного середовища. Лабораторні роботи здебільшого належать до класу «жорстких», що виконуються згідно із заздалегідь підготовленим планом. Такі заняття мають на меті придбання та закріплення базових знань, відповідних умінь та навичок за

відомим алгоритмом. Заняття передбачають активність студентів, але навчальні цілі обмежені відсутністю творчості студентів. При організації підготовки до лабораторних робіт і їх виконання особливу увагу необхідно приділяти техніці безпеки.

Студент під час проведення лабораторних робіт повинен: – беззаперечно дотримуватись правил охорони праці; – ознайомитись з методичними рекомендаціями щодо проведення лабораторних робіт; – виконати лабораторну роботу за відповідною методикою; – скласти звіт про виконання лабораторної роботи; – захистити результати лабораторної роботи; – одержати оцінку за лабораторну роботу через визначену форму контролю. Викладач повинен: – провести інструктаж студентів щодо правил безпеки; – керувати проведенням лабораторної роботи; – здійснити поточний контроль опанування студентами методичних рекомендацій; – забезпечити дотримання правил безпеки при виконанні лабораторної роботи; – скласти графік консультацій; – оцінити навчальну діяльність студента у процесі виконання лабораторної роботи. У ході проведення лабораторного заняття викладач зобов'язаний забезпечити якісне виконання завдань, спрямувати студентів на творчий пошук. Обов'язково за кожне лабораторне або практичне заняття викладач повинен оцінити рівень практичних умінь студента. Виконана робота реєструється в навчальному журналі. Усі студенти повинні зробити кожне завдання на лабораторну роботу з дисципліни.

У практиці вищих навчальних закладів сформувалися різні підходи до методики проведення лабораторних занять. Їх можна класифікувати за місцем лабораторних занять у структурі навчальної дисципліни: це виконання лабораторних робіт після теоретичного курсу (послідовний метод); та за організаційними особливостями: фронтальні лабораторні роботи (коли всі студенти виконують одне й те ж завдання на одному обладнанні) і групові лабораторні заняття (коли студенти поділені на підгрупи з 2-4 осіб, які виконують різні завдання, пов'язані однією темою).

Науковці-методисти пропонують використовувати такі різновиди лабораторних робіт як: ознайомчі лабораторно-практичні роботи, що передбачають формування вмінь і навичок користування приладами, пристроями, довідковою літературою необхідними для виконання професійних завдань; підтверджуючі лабораторно-практичні роботи, виконання яких має на меті підтвердження правильності отриманих теоретичних знань; частково-пошукові лабораторно-практичні заняття, що стимулюють самостійність та творче мислення студентів. В інструкціях до таких робіт окреслюється перелік запитань, на які слід знайти відповіді, а студенти самостійно деталізують план дослідження; дослідні лабораторно-практичні роботи мають лише тему та мету дослідження, а основні етапи роботи, деталізацію плану дослідження, визначення повного переліку питань студенти планують самостійно.

Методика підготовки і проведення лабораторно-практичних містить п'ять основних етапів:

Перший етап (попередня підготовка) полягає у вивченні студентами теоретичного матеріалу, ознайомлення з інструктивними матеріалами з метою усвідомлення завдань лабораторної роботи.

Другий етап (попередній контроль рівня підготовки студентів до виконання конкретної роботи), отримання так званого "допуску" до виконання роботи та консультування студентів викладачами з метою надання вичерпної інформації, необхідної для самостійного виконання завдань, ознайомлення з правилами техніки безпеки при роботі в лабораторії.

Третій етап – самостійне виконання студентами завдань відповідно до завдань навчальної програми.

Четвертий етап – опрацювання, узагальнення отриманих результатів лабораторної роботи і оформлення індивідуального звіту.

П'ятий етап – контроль і оцінювання викладачем результатів роботи студентів.

4. Орієнтовні критерії оцінювання якості проведення занять

Орієнтовні критерії оцінювання якості проведення лекційного заняття

1. Зміст лекції. Відповідність темі та ступінь її розкриття, оптимальний відбір змісту, науковість, відповідність сучасному рівню науки, висвітлення історії питання, характеристика сучасного стану й перспектив його розроблення, показ різних наукових концепцій та підходів, зв'язок з матеріалом попередньої та наступної лекції, зв'язок з практикою та майбутньою професійною діяльністю студентів.

2. Методика лекційного викладання: чітка структура й логіка лекційного викладу згідно з її планом. Наявність/відсутність плану лекції. Роз'яснення особливо складних положень, питань, використання міжпредметних зв'язків. Пояснення нових термінів, понять. Доказовість, аргументованість, підкреслення головного. Повідомлення списку літератури та інформаційних джерел. Наявність вступу й підведення висновків в кінці лекції. Наявність оптимальної кількості прикладів, ілюстрацій тощо. Стиль викладу (монолог, дискурсивний монолог, бесіда тощо). Використання наочності, сучасних технічних засобів, комп'ютерної техніки, презентацій. Особливості застосування лектором опорних (допоміжних) матеріалів: текст, конспект, записи.

3. Керівництво навчальною роботою студентів. Забезпечення студентам можливості конспектування. Використання прийомів підтримання уваги, прийомів, що сприяють мотивації, активізації, забезпечують ефективне сприймання та усвідомлення інформаційного змісту лекції. Наявність питань від студентів, повнота відповідей на них. Наявність настанов до подальшої самостійної роботи студентів.

4. Лекторська майстерність: рівень володіння змістом предмету, культура й виразність мовлення, емоційність викладу, вміння встановлювати контакт зі студентами, професійна етика й культура.

Орієнтовні критерії оцінювання якості проведення семінарського заняття

1. Зміст семінару. Відповідність теми і змісту семінару робочій програмі дисципліни, узгодженість зі змістом і тематикою лекцій та самостійної роботи студентів. Наявність інструктивно-методичних матеріалів для студентів. Розгляд обговорюваних питань з позицій сучасних досягнень науки, техніки, культури, мистецтва. Професійна спрямованість семінарського заняття, орієнтація на формування дисциплінарних компетентностей, визначених освітньою програмою.

2. Методичний рівень семінару. Обґрунтованість і коректність вибору форми проведення семінару, логічність його побудови, використання ефективних методів і прийомів активізації навчальної діяльності студентів, закріплення знань, використання прийомів і методів педагогічного контролю ходу дискусії, виконання студентами завдань семінарського заняття, використання інноваційних методів і технологій викладання, ІКТ, використання ілюстрацій, презентацій, демонстрацій тощо.

3. Управління навчальною роботою студентів. Присутність студентів на семінарі, їхня підготовленість за темою семінарського заняття. Контроль результатів самостійної роботи студентів за темою і планом семінару. Організація та активізація навчальної діяльності студентів у процесі семінару: спонукання до участі в дискусії, до виступу, аналіз виступів студентів на семінарському занятті, використання прийомів підтримання уваги, мотивації, активізації, наявність питань від студентів, повнота відповідей на них. Підведення підсумків заняття, мотивоване оцінювання роботи студентів, відповіді на запитання студентів; постановка завдань до наступного семінарського заняття.

4. Професійна майстерність: рівень володіння змістом навчальної дисципліни, культура й виразність мовлення, вміння встановлювати контакт зі студентами, професійна етика й культура.

Орієнтовні критерії оцінювання якості проведення практичного заняття

1. Зміст заняття. Відповідність теми і змісту заняття робочій програмі дисципліни, узгодженість зі змістом і тематикою лекцій та самостійної роботи студентів. Наявність інструктивно-методичних матеріалів для студентів. Розгляд базових теоретичних питань заняття з позицій сучасних досягнень науки, техніки, культури, мистецтва. Професійна спрямованість, орієнтація на формування визначених освітньою програмою дисциплінарних компетентностей та досягнення запланованих результатів навчання.

2. Методичний рівень заняття. Обґрунтованість і коректність вибору форми і методів проведення практичного заняття, логічність його побудови, використання ефективних методів і прийомів активізації навчальної діяльності студентів, використання прийомів і методів педагогічного контролю ходу виконання практичних завдань, використання інноваційних методів і технологій викладання, ІКТ, використання ілюстрацій, презентацій, демонстрацій тощо.

3. Управління навчальною роботою студентів. Присутність студентів на занятті. Контроль самостійної роботи студентів за темою заняття. Попередня перевірка викладачем рівня теоретичної готовності студентів до виконання практичних завдань. Повідомлення критеріїв оцінювання роботи студентів в аудиторії та самостійної роботи за темою заняття. Організація та активізація навчальної діяльності студентів у процесі практичного заняття: спонування студентів до активності й самостійності при виконанні практичних завдань, до участі в аналізі та обговорення результатів цього виконання, використання прийомів підтримання уваги, мотивації, активізації. Підведення підсумків заняття, мотивоване оцінювання роботи студентів, відповіді на запитання, постановка завдань до наступного практичного заняття.

4. Професійна майстерність викладача. Рівень володіння змістом навчальної дисципліни, культура й виразність мовлення, вміння встановлювати контакт зі студентами, професійна етика й культура.

Орієнтовні критерії оцінювання якості проведення лабораторного заняття

1. Зміст заняття. Відповідність теми і змісту лабораторного заняття робочій навчальній програмі, узгодженість зі змістом і тематикою лекцій, практичних занять та самостійної роботи студентів. Наявність інструктивно-методичних матеріалів для студентів. Розгляд базових теоретичних питань з позицій сучасних досягнень науки, техніки, культури, мистецтва. Зорієнтованість лабораторних завдань на використання сучасних методів дослідження. Професійна спрямованість лабораторного заняття, націленість на формування дисциплінарних компетентностей та досягнення запланованих результатів навчання. Наявність необхідного обладнання, устаткування, матеріалів у достатній кількості та в належному стані, готовність робочих місць студентів відповідно до характеру лабораторних завдань.

2. Методичний рівень заняття. Обґрунтованість і відповідність дібраних методів, прийомів і завдань меті лабораторного заняття, логічність його побудови, використання ефективних методів і прийомів активізації навчальної діяльності студентів, закріплення знань, використання прийомів і методів педагогічного контролю ходу дискусії, виконання студентами завдань семінарського заняття, використання інноваційних методів і технологій викладання, ІКТ, використання ілюстрацій, презентацій, демонстрацій тощо.

3. Управління навчальною роботою студентів. Присутність студентів на лабораторному занятті. Контроль результатів самостійної роботи студентів за темою і планом заняття. Попередня перевірка викладачем рівня теоретичної готовності студентів до виконання лабораторної роботи (наявність етапу актуалізації базових теоретичних знань). Інструктаж щодо виконання лабораторної роботи. Інструктаж з техніки безпеки (за потреби). Повідомлення критеріїв оцінювання аудиторної і самостійної роботи студентів за темою

лабораторного заняття. Забезпечення активності й самостійності студентів у процесі виконання лабораторної роботи. Повідомлення вимог до оформлення звіту та його захисту. Підведення підсумків заняття, мотивоване оцінювання роботи студентів, постановка завдань до самостійної роботи з оформлення звіту та захисту результатів лабораторної роботи.

4. Професійна майстерність викладача. Рівень володіння змістом навчальної дисципліни та методами експериментальних досліджень у відповідній галузі науки. Вміння встановлювати контакт зі студентами. Рівень професійної етики і культури Мовленнєва майстерність.

ПОЛІТИКА ДОБРОЧЕСНОСТІ

Виконання навчальних завдань і опанування курсу дисципліни “Педагогічна практика” має відповідати вимогам [Кодексу академічної доброчесності ДУ ІФТ НАМНУ](#) (комісія затверджена наказом 97^а від 03.09.2020 року, кодекс – 25.09 2020 року)

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Ортинський В. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2017. 471 с.
2. Ортинський В. Педагогіка вищої школи : підручник. Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2017.
3. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навчальний посібник. 2-ге вид., допов. Київ: Академвидав, 2014. 456 с. (Серія "Альма-матер").
4. Голік О.Б. Педагогічна майстерність: організаційно-управлінський аспект: Навч. посібн. Донецьк: Ноулідж, 2010. 242 с.
5. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: практикум: Навч. посіб. для студентів ЗВО. К.: Слово, 2013. 447 с.
6. Нагаєв В. М. Методика викладання у вищій школі: Навч. посібник. К.: ЦУЛ, 2007. 211 с.
7. Трайнев В.А. Деловые игры: методология и практика проведения в педагогике, экономике, менеджменте, управлении. Учебн. пособие для студентов ВУЗов. К.: Кондор, 2011. 628 с.
8. Ціпан Т.С. Концептуальні засади розвитку вищої школи в єдиному Європейському просторі. Рівне: РДГУ, 2012. 18 с.
9. Шеремета П.М., Каніщенко Л.Г. Кейс-метод: з досвіду викладання в українській бізнес-школі. К.: Центр інновацій та розвитку, 1999. 80 с.
10. Білявський Г. О., Бутченко Л. І. Основи екології: теорія та практикум. Навч. посібн. К.: Лібра, 2004. 368 с.
11. Білявський Г.О., Фурдуй Р.С., Костіков І.Ю. Основи екології. К: Либідь, 2004. 408 с.
12. Джигирей В. С. Екологія та охорона навколишнього природного середовища : Навч. посібник. – К.: Т-во «Знання», 2002. 203 с.
13. Запольський А. К., Салюк А. І. Основи екології : Підручник / За ред. К. М. Ситника. 3-тє вид., стер. К.: Вища шк., 2005. 285 с.
14. Кучерявий В. П. Екологія. Львів: Світ, 2001. 500 с.
15. Матвійчук О.Ю. Екологічна етика та економіка. Луцьк:РВВ Луцького НТУ, 2014. 109с.

16. Основи стійкого розвитку. Навчальний посібник / За заг. ред. д.е.н., проф. Л.Г.Мельника. Суми: ВТД «Університетська книга», 2005. 654 с.
17. Нэш Р. Права природы. История экологической этики. К. : КЭКЦ, 2001. 128 с.
18. Горошкова Л.А. Освіта для сталого розвитку: теорія, методологія, практика. Київ: БІНПО, 2022. 102 с.

Рекомендовані електронні ресурси

1. Про вищу освіту: Закон України. (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 37-38, ст.2004). (Щодо визнання неконституційними окремих положень див. Рішення Конституційного Суду № 2-п/2017 від 20.12.2017). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
2. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws>
3. Національна бібліотека ім. В.І.Вернадського. URL:<http://www.nbuv.gov.ua/>
4. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022 – 2032 рр. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#n12>
5. Постанова КМУ від 23.11.2011 № 1341 «Про затвердження Національної рамки кваліфікації». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF>.
6. Болонський глосарій. URL: <http://bologna.owwz.de/glossar.html>.
7. Система «Prometheus». URL: <https://prometheus.org.ua/>

ДУ «Інститут фармакології та токсикології НАМН України»

Індивідуальний план педагогічної практики аспіранта

«Затверджую» _____

ПІБ керівника практики _____

Дата _____

№ п/п	Дата	Зміст роботи	Відмітка про виконання	Підпис керівника

ПРОТОКОЛ ОБГОВОРЕННЯ ЗАНЯТТЯ

аспіранта-практиканта _____
(П.І.Б.)

проведеної(ного) в групі (курс) дата

Тема _____

Присутні:

Обговорення ведеться і фіксується в протоколі, охоплюючи такі питання:

Самоаналіз практикантом лекції, семінарського, практичного або лабораторного заняття.

1. Виступи аспірантів-практикантів, які відвідували заняття.
2. Аналіз проведеного заняття науковим керівником.
3. Пояснення практиканта з приводу зроблених зауважень.
4. Оцінка науковим керівником проведеного заняття.

Підпис аспіранта-практиканта

Підпис наукового керівника

Підпис керівника практики

САМОАНАЛІЗ ПРОВЕДЕНОГО ЗАНЯТТЯ

1. Дата, група, курс.
2. Навчальна дисципліна.
3. Прізвище, ім'я, по батькові аспіранта.
4. Тема заняття.
5. Мета заняття.
6. Форма заняття.
7. Використані засоби наочності.
8. Зв'язок теми заняття з попередніми та наступним.
9. Раціональність розподілу часу, втрата часу.
10. Використані методи та методичні прийоми, їх раціональність.
11. Міжпредметні зв'язки.
12. Контакт з академічною групою.
13. Самостійна робота.
14. Групова робота.
15. Індивідуальна робота.
16. Контроль та самоконтроль, форми їх проведення.
17. Створення проблемних ситуацій, використання проблемних запитань.
18. Методи та прийоми активізації мислення аспірантів, підтримання уваги.
19. Дотримання правил педагогічного такту та етики.
20. Що не вдалося, причини.
21. Що найбільше сподобалось та запам'яталось.
22. Як працювати над подоланням недоліків.

Підпис аспіранта-практиканта

АНАЛІЗ ВІДВІДАНИХ ЗАНЯТЬ

Схема психолого-педагогічного аналізу лекції

1. Організація лекційного заняття.

Аналіз мети і завдань лекції: освітніх, виховних, розвиваючих, забезпечення їх взаємозв'язку.

Місце даного лекційного заняття в темі, розділі, курсі.

Обладнання лекційного заняття, доцільність і ефективність його використання.

Показник присутності аспірантів на занятті (у відсотках).

2. Зміст лекції.

Науковість, відповідність сучасному рівню розвитку науки. Активізація мислення, висунення проблемних питань, показ суперечностей упродовж лекції.

Визначення кола проблем для підтвердження значущості матеріалу та його застосування в майбутній спеціальності (професійна спрямованість).

Пояснення найбільш складних питань, наявність завдань для самостійного опрацювання матеріалу.

Зв'язок з попереднім матеріалом (внутрішньопредметні та міжпредметні зв'язки).

3. Методика читання лекції.

Чітка структура лекції, логіка викладу, повідомлення літератури до теми або до всього курсу.

Доступність, аргументованість матеріалу.

Відокремлення головного у матеріалі та висновках.

Знання викладачем психології педагогічного спілкування.

Використання деяких прийомів закріплення – повторення, запитання для перевірки розуміння матеріалу, підведення підсумків.

Використання ТЗН (у разі необхідності).

Застосування лектором опорних матеріалів (текст, конспект, окремі записи, відсутність опорних записів тощо).

4. Керівництво роботою аспірантів.

Допомога у веденні записів (зміна темпу: уповільнений темп за умов важливості виділення матеріалу).

Використання прийомів підтримання уваги – цікаві приклади, риторичні запитання, жарти і т. ін.

Спонування до запитань з боку аспірантів.

Наявність контролю за засвоєнням знань аспірантами, форми і методи їх здійснення.

5. Особистість лектора.

Знання предмету.

Емоційність, голос, дикція.

Якість, чіткість, забарвленість, грамотність мовлення.

Зовнішній вигляд, уміння триматися перед аудиторією, уміння бачити та відчувати аудиторію, встановлювати з нею контакт.

6. Результати лекції. Інформаційна цінність лекції. Виховний вплив. Досягнення дидактичних цілей.

Схема психолого-педагогічного аналізу семінарського заняття

1. Аналіз мети і завдань семінарського заняття.

Мета і завдання, що розв'язувались на занятті: освітні, виховні, розвиваючі.

Наявність новинок у списку літератури.

Наявність обладнання на занятті, доцільність та ефективність його використання.

2. Зміст семінару.

Науковість, актуальність професійна спрямованість матеріалу.

На якому змісті (поняттях, ідеях, положеннях, фактах) робився головний акцент семінарського заняття й чому.

Висунення проблеми, намагання поєднати теоретичний матеріал з його практичним використанням у майбутній професійній діяльності.

Виокремлення головних питань, пов'язаних з профільюючими дисциплінами тощо.

3. Діяльність викладача під час заняття.

Стиль проведення семінару – похвалений, з постановкою гострих питань, з дискусією або млявий, який не викликає інтересу.

Уміння починати та підтримувати дискусію, конструктивний аналіз усіх відповідей аспірантів, наповненість навчального часу обговоренням проблем, поведінка самого викладача.

Підтримка сприятливої психологічної атмосфери спілкування. Реалізація виховного впливу особистості викладача.

Наявність продуманих запасних методичних "ходів" на випадок непередбачуваних ситуацій.

4. Діяльність аспірантів під час заняття.

Рівень активності та працездатності аспірантів упродовж заняття.

Підготовленість до семінару, висунення нових ідей, гіпотез або ж нетрадиційних підходів до вирішення проблеми.

Психологічний мікроклімат у групі на занятті.

5. Керівництво роботою аспірантів

Викладач швидко встановлює контакт з учасниками семінару, впевнено та вільно тримається, взаємодія з групою носить педагогічне доцільний характер та охоплює всіх аспірантів чи, навпаки, робить багато зауважень, розмовляє на підвищених тонах, спирається в роботі на декількох аспірантів, а інші залишаються пасивними. Взаємовідносини між викладачем та аспірантами поважні, урівноважені, в міру вимогливі чи байдужі.

6. Узагальнення та висновки викладача.

Кваліфіковані, доказові, переконливі, чи, навпаки, некваліфіковані, неістотні, не містять у собі теоретичних зауважень.

Оцінювання відповідей аспірантів (які й скільки оцінок було виставлено, ступінь їх об'єктивності), реакція аспірантів на отриманні оцінки.

7. Загальне власне враження від заняття.

Сильні та слабкі сторони, досягнення поставленої мети, тощо.

Схема психолого-педагогічного аналізу лабораторного заняття

1. Аналіз мети і завдань лабораторного заняття.

Мета і завдання, що розв'язувались на занятті: освітні, виховні, розвиваючі. Наявність новинок у списку літератури.

Наявність обладнання на занятті, доцільність та ефективність його використання.

2. Аналіз змісту лабораторного заняття.

Створення умов для реалізації навчальної програми; контроль за відвідуванням аспірантами; оголошення теми та мети роботи.

Рівень попередньої підготовки до заняття; опитування аспірантів; наявність завдань, пов'язаних із проведенням лабораторного заняття.

Практична апробація програми; фіксування поточних результатів виконання завдань аспірантами (фронтально, малими творчими групами, парами).

3. Діяльність викладача під час лабораторної роботи.

Готовність викладача своєчасно реагувати на те, якої допомоги потребують аспіранти (у програмі виконання завдань, в організації навчальної діяльності, в методичних рекомендаціях).

Наявність творчого підходу.

Рівень володіння педагогічними інноваційними технологіями; особливості індивідуального стилю роботи.

4. Діяльність аспірантів під час заняття.

Наявність чіткої мотивації до виконання лабораторних завдань.

Ступінь активності і самостійності.

Результативність і своєчасність виконання завдань.

Здатність аналізувати проблеми і проблемні ситуації.

5. Узагальнення та підведення підсумків.

Оформлення результатів лабораторного заняття.

Оцінка викладачем результатів діяльності аспірантів. Оцінювання відповідей аспірантів (які й скільки оцінок було виставлено, ступінь їх об'єктивності), реакція аспірантів на отримані оцінки.

6. Загальне власне враження від заняття. Сильні та слабкі сторони, досягнення мети. Пропозиції і поради щодо вдосконалення підготовки і проведення наступних лабораторних занять.

Схема психолого-педагогічного аналізу практичного заняття

1. Аналіз мети і завдань практичної роботи.

Мета і завдання, що розв'язувались на занятті: освітні, виховні, розвиваючі. Зв'язок з попередніми і наступними практичними заняттями, місце у відповідному розділі.

Наявність обладнання на занятті, доцільність та ефективність його використання.

Використання фахової та методичної літератури, підготовка дидактичного та роздаткового матеріалу.

2. Зміст практичних завдань.

Перевірка викладачем рівня сформованості знань і умінь аспірантів, оперування при цьому теоретичними знаннями.

Інтегрування змісту практичних завдань із теоретичним навчальним матеріалом, із іншими темами, навчальними курсами і спецкурсами. Раціональний відбір наукових, засадничих знань, понять, фактів, що складають основу розвитку практичних умінь і навичок аспірантів, застосування теоретичних знань на практиці.

Спрямованість змісту завдань на розгляд професійно значущих проблем, їх актуальність для життя аспірантів, задоволення їхніх пізнавальних і особистісних потреб та інтересів.

Відповідність змісту практичних завдань рівню розвитку аспірантів, їхнім пізнавальним можливостям.

3. Діяльність викладача.

Актуалізація опорних знань, умінь і навичок аспірантів; проведення інструктажу щодо виконання практичного завдання, форми звітності; стимулювання їх до критичного та творчого мислення, вияву власної позиції, поглядів, самостійного пошуку і дослідження.

Стимулювання інтересу аспірантів до виконання практичних завдань (новизна умінь, їхня різностороння значущість, можливість для творчої самореалізації, формування індивідуального стилю діяльності).

Методи, прийоми організації зворотного зв'язку на кожному етапі практичного заняття.

Ставлення до аспірантів, наявність позитивної установки; стиль діяльності та поведінки викладача, його комунікативні уміння, відкритість, щирість, знаходження контакту зі аспірантами, вияв педагогічного такту у організації взаємодії зі аспірантами.

Застосування різноманітних форм співробітництва, міжособистісної взаємодії аспірантів (дискусії, діалоги, групові форми, колективна робота тощо).

Створення психологічно комфортного середовища на практичному занятті.

4. Діяльність аспірантів.

Ставлення аспірантів до процесу навчання, активність у процесі заняття.

Застосування форм, методів організації навчально-практичної діяльності, їхня мотивація.

Ставлення до особистості викладача, вияв поваги до нього; міжособистісні взаємодії аспірантів (дискусії, діалоги, групові форми, колективна робота тощо).

5. Узагальнення та підведення підсумків.

Кваліфіковані, доказові, переконливі, чи, навпаки, некваліфіковані, неістотні, не містять у собі теоретичних зауважень. Оцінювання відповідей аспірантів (які й скільки оцінок було виставлено, ступінь їх об'єктивності, реакція аспірантів на отримані оцінки).

6. Загальне власне враження від заняття.

Сильні та слабкі сторони, наскільки було досягнуто поставлену мету. Пропозиції і поради щодо вдосконалення підготовки і проведення наступних практичних занять.

ЗВІТ
про проходження педагогічної практики аспірантом

_____ (П.І.Б.)

В період з по _____ я проходив (ла) педагогічну практику назва установи (закладу) _____

Науковий керівник (керівник практики): (посада, вчений ступінь, звання, П.І.Б.)

За період практики я виконував (ла) такі види робіт:

а) Пасивна педагогічна практика:

№ п/п	Навчальна дисципліна, тема лекції, лабор., практич. або семін. заняття, що відвідав практикант	П.І.Б. магістранта, що пров. заняття	Група, курс	Дата проведення	Кількість балів	Підпис керівника
1	2	3	4	5	6	7

б) Активна педагогічна практика:

№ п/п	Навчальна дисципліна	Тема проведеного заняття	Дата проведення	Група, курс	К-ість балів	Підпис керівника
1	2	3	4	5	6	7

Пропозиції, зауваження щодо організації і проходження педагогічної практики.

Дата

Підпис аспіранта-практиканта

Підпис наукового керівника

Підпис керівника практики

**Відомість
рейтингового оцінювання аспірантської практики**

П.І.Б. практиканта _____

Керівник практики

(посада, вчена ступінь, звання, П.І.Б., підпис)

Вид роботи	Максимальна кількість балів	Сума
Вчасне складання індивідуального плану	6	
Протоколи аналізів відвіданих занять	64	
Протокол обговорення проведеного заняття	20	
Проведення семінарського (практичного) заняття	50	
Самоаналіз проведеного заняття	10	
План-конспект проведеного заняття	20	
Трудова дисципліна	20	
Оформлення документації та її вчасна здача	10	
Всього	200	